

ПРАВИЛА СВІТУ ІНФОРМАЦІЇ: ЯК УКРАЇНСЬКИМ МЕДІА НАБЛИЗИТИСЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Людмила **ОПРИШКО**
Алі **САФАРОВ**
Олена **ЧУРАНОВА**

Інститут
масової
інформації

ПЛАТФОРМА
П Р А В   Л Ю Д И Н И

МІНІСТЕРСТВО
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**ПРАВИЛА СВІТУ ІНФОРМАЦІЇ:
ЯК УКРАЇНСЬКИМ МЕДІА
НАБЛИЗИТИСЯ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ**

Посібник для журналістів

Київ – 2019

Українське видання

Навчальний посібник для журналістів
«Правила світу інформації:
Як українським медіа наблизитися
до європейських стандартів»

Усі права захищено

Відтворення цього матеріалу дозволяється
для некомерційних цілей
та за умови зазначення джерела.
Фото Shutterstock
Верстка та дизайн обкладинки: K.I.C.
Видала Рада Європи
F-67075 Strasbourg CEDEX
www.coe.int

Рада Європи, липень 2019 р.

Це видання створено в межах проєкту
Ради Європи «Зміцнення свободи медіа,
доступу до інформації та посилення
системи Суспільного мовлення в Україні»

Рада Європи – провідна організація
континенту із захисту прав людини.
Вона включає 47 держав-учасниць,
28 з яких – члени Європейського Союзу.
Усі держави – учасниці Ради Європи
підписали Європейську конвенцію з прав
людини – договір, спрямований на захист
прав людини, демократії та верховенства
права. Європейський суд з прав
людини здійснює нагляд за виконанням
Конвенції в державах-учасниках.

Проєкт Ради Європи «Зміцнення свободи
медіа, доступу до інформації та посилення
системи Суспільного мовлення в Україні»
має на меті зміцнити роль медіа загалом,
а також суспільного мовлення зокрема,
їхню свободу та безпеку як інструментів
для досягнення консенсусу в українському
суспільстві, особливо в період виборів.
Проєкт впроваджується з бюджету Ради
Європи на виконання Плану дій Ради
Європи для України на 2018 – 2021 рр.

Зміст

РОЗДІЛ 1. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЖУРНАЛІСТИКИ	5
РОЗДІЛ 2. ВЕРИФІКАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОФЕСІЇ ЖУРНАЛІСТА	11
Перевірка текстових джерел	14
Способи та інструменти перевірки фото	23
Способи та інструменти перевірки відео	31
Поради щодо цитування джерел інформації	38
Перевірка інформації в соцмережах і правила користування	41
Доступ до публічної інформації	51
РОЗДІЛ 3. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РЕДАКЦІЙ	72
Авторське право і плагіат	72
Відповідальність за дезінформацію	89
РОЗДІЛ 4. КОРИСНІ РЕСУРСИ	106

Розділ 1.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЖУРНАЛІСТИКИ

Авторка – Людмила Опришко

Журналісти та медіа відіграють важливу роль у житті демократичної держави. Вони виступають посередниками між владою, членами громади та іншими інституціями, що діють у країні. На них також покладається роль «сторожового пса демократії», відповідно до якої працівники медіа не лише мають право інформувати суспільство про всі вагомі питання загального інтересу, але й зобов'язані це робити.

Разом з тим виконання цієї ролі повинно поєднуватися з обов'язками та відповідальністю преси. Цей основоположний принцип закріплено в Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи 1003 (1993) «Про етичні принципи журналістики». Він послідовно проходить і через усі рішення Європейського суду з прав людини за статтею 10 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція). Крім того, в кожній демократичній країні журналісти повинні дотримуватись етичних норм, викладених у відповідних кодексах. В Україні наразі чинний Кодекс етики українського журналіста¹.

Етичні стандарти в діяльності медіа вимагають чіткого розмежування повідомлень і коментарів, поширення перевіреної інформації, дотримання презумпції невинуватості, поваги до приватного життя людей, збереження таємниці «журналістських джерел» і зобов'язують уникати мови ворожнечі та будь-яких форм дискримінації за релігійними, расовими, національними, соціальними, сексуальними ознаками тощо.

---

1. Кодекс етики українського журналіста // Комісія журналістської етики.
URL: <http://www.cje.org.ua/ua/code>.

Дотримання етичних стандартів у роботі журналіста – це не лише прояв професійності та відповідальності. Це також свідчення добросовісності працівника медіа — необхідної умови звільнення його від відповідальності за поширення інформації, яка завдає шкоди правам інших осіб. Отже, журналіст, який виконує етичні правила, має додатковий захист.

У численних справах про дифамацію та захист права на приватність, які розглядали українські та міжнародні суди, питання добросовісності дій журналістів посідало одне з центральних місць. Розглядаючи подібні спори, Європейський суд з прав людини завжди враховує такі важливі обставини, пов'язані з поширенням інформації, як наявність суспільного інтересу, межі допустимої критики героя публікації та добросовісність працівників медіа.

Наприклад, у справі «Обсервер» і «Гардіан» проти Сполученого Королівства» Європейський суд з прав людини зазначив²: «Свобода вираження поглядів становить одну з основних підвалин демократичного суспільства. За умови додержання пункту 2 статті 10, вона стосується не лише тієї «інформації» та «ідей», які сприймаються позитивно, але й тих, які викликають образу, обурення або збурення. Закріплена в статті 10, вона супроводжується деякими винятками, які, проте, потребують обмежувального тлумачення, а необхідність втручання має бути обґрунтовано переконлива. Ці принципи мають особливе значення для преси. Якщо вона не повинна переступати певних меж, встановлених, зокрема, «в інтересах національної безпеки» або «підтримання авторитету суду», їй, однак, належить повідомляти інформацію та ідеї стосовно питань, які становлять громадський інтерес. До її функції поширювати останні долучається право людей їх отримувати. Якби було інакше, преса не могла б відігравати таку необхідну роль «сторожового пса».

-
2. П. 59 рішення Європейського суду з прав людини від 26 листопада 1991 року у справі «Обсервер» і «Гардіан» проти Сполученого Королівства» // Європейська Конвенція з прав людини. Свобода вираження поглядів: Довідник з українського та європейського інформаційного законодавства/ Укл. В. Ф. Іванов, Ю. Є. Зайцев. Київ: Центр вільної преси, 2002. С. 170–171.

Наголошуючи на особливій ролі преси в демократичному суспільстві, Європейський суд постійно звертає увагу і на її обов'язки та відповідальність, перевіряє добросовісність дій журналіста при поширенні інформації.

Наприклад, розглянувши справу «Фрессоз і Руар проти Франції»³, в якій заявників визнали винними у скоєнні злочину і стягнули значну суму штрафу у зв'язку з опублікуванням конфіденційної інформації – витягів з податкової декларації керівника компанії «Пежо», Європейський суд у своєму рішенні від 21 січня 1999 року зазначив: *«Звісно, кожна особа, зокрема журналіст, яка здійснює своє право на свободу вираження поглядів, має «обов'язки і відповідальність», обсяг яких залежить від її становища і від застосованого технічного засобу... Повністю визнаючи, що преса відіграє важливу роль у демократичному суспільстві, Суд підкреслив, що загалом журналісти не можуть на підставі гарантій, наданих їм статтею 10, бути звільнені від свого обов'язку додержуватися загальних норм кримінального права. Пункт 2 статті 10, справді, містить обмеження стосовно здійснення свободи вираження поглядів. Належало встановити, чи була, за конкретних обставин, потреба в інформуванні громадськості важливішою, ніж «обов'язки», які з'явилися у заявників, враховуючи сумнівне походження документів, які вони отримали».*

Через те що точність наведених заявниками фактів та їхня добросовісність не викликали жодного сумніву, було встановлене порушення статті 10 Конвенції.

У справі «Газета «Україна-Центр» проти України»⁴ Суд, нагадуючи основні принципи, які застосовуються до цієї справи, зазначив: «Стаття 10 Конвенції захищає право журналістів розголошувати інформацію, яка становить громадський інтерес, **за умови, що вони діють сумлінно і використовують перевірену фактичну**

---

3. Європейська Конвенція з прав людини. Свобода вираження поглядів: Довідник з українського та європейського інформаційного законодавства / Укл. В. Ф. Іванов, Ю. Є. Зайцев. Київ: Центр вільної преси, 2002. С. 245.

4. Справа «Газета «Україна-Центр» проти України» (заява N 16695/04) // Офіційний вісник України. 2011. № 9. Ст. 439. С. 119.

базу; та надають «достовірну та точну» інформацію, як того вимагає журналістська етика. За пунктом 2 статті 10 Конвенції, свобода вираження поглядів пов'язана з «обов'язками та відповідальністю», які застосовуються до засобів масової інформації навіть щодо питань великого суспільного значення. Більше того, ці «обов'язки та відповідальність» мають особливе значення, коли йдеться про посягання на репутацію названої особи та порушення «прав інших осіб» (див. рішення у справі «Ліндон, Очаковський-Лоуренс і Джулай проти Франції» (Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France) [ВП], заяви NN 21279/02 і 36448/02, п. 67, ECHR 2007-..., і «Педерсен і Баадсгаард проти Данії» (980_247) (Pedersen and Baadsgaard v. Denmark) [ВП], заява N 49017/99, п. 78, ECHR 2004-XI)».

У цій справі Європейський суд встановив порушення статті 10 Європейської Конвенції через те, що на компанію-заявника – тижневик «Україна-Центр», було накладене грошове стягнення розміром 50 000 гривень у зв'язку з опублікуванням виступу журналіста М. на пресконференції. Під час своєї промови останній звинуватив пана Я. у скоєнні злочину. Європейський суд дійшов висновку, що газета поширювала суспільно значущу інформацію, точно передала її зміст, діяла добросовісно, а тому втручання держави у свободу вираження заявника не було пропорційним до мети захисту репутації пана Я., а отже не було необхідним у демократичному суспільстві.

Натомість, у справі ««Радіо Франс» (Radio France) та інші проти Франції»⁵ (рішення від 30 березня 2004 р., заява № 53984/00) Суд не знайшов порушень права на свободу висловлювання заявників саме через те, що побачив в їхніх діях порушення покладених на пресу обов'язків та відповідальності.

Так, 1997 року «Радіо Франс» у численних випусках своїх новин повідомило, посилаючись на статтю, опубліковану в щотижневому журналі «Ле Пуен» (Le Point), про те, що Мішель Жуно в 1942–1943 роках

---

5. ECHR, Radio France and Others / . France (application no. 53984/00), judgment of 30 March 2004. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=53984/00&sessionid=73157828&skin=hudoc-en>.

посідав пост заступника префекта міста Пітів'єра і керував депортацією тисяч євреїв. 1998 року керівник редакції та журналіст «Радіо Франс» були визнані винними в публічній дифамації і їх зобов'язали сплатити штраф розміром 3 048,98 євро з кожного та грошове відшкодування розміром 7 622,45 євро. Крім того, вказану радіостанцію зобов'язано передавати в етері повідомлення про ухвалені судові рішення кожні 30 хвилин протягом 24 годин протягом місяця, наступного за датою набуття рішенням статусу остаточного.

Європейський суд з прав людини, розглядаючи цю справу, врахував той факт, що оскаржувані повідомлення – складова частина суспільної дискусії, і що вони здебільшого є витягами з серйозного щотижневого журналу з належним посиланням на джерело. Водночас деякі з тверджень, що прозвучали в новинах «Радіо Франс», не публікувались у тижневику «Ле Пуен», а цілу низку фактів журналіст викладав впевненіше та категоричніше, ніж у статті журналу. За таких обставин Суд врахував серйозність фактів, помилково приписаних панові Мішелю Жуно, багатократність передачі в етер спірних повідомлень, які транслювались на всю країну, а також відзначив особливу роль аудіовізуального ЗМІ як вагомого інструмента впливу на значну частину населення. Європейський суд визнав, що французька влада правильно застосувала статтю 10 Конвенції, бо здійснення свободи вираження може підлягати обмеженню або покаранню з урахуванням обов'язків та відповідальності журналістів і ЗМІ. Суд зазначив, що журналістам та директорів слід було проявити найвищий ступінь обережності, бо вони, безсумнівно, розуміли, якими можуть виявитися наслідки трансляції випусків новин на територію всієї Франції для пана Жуно.

У справі «Яновський проти Польщі»⁶ Європейський суд також звернув увагу на «обов'язки та відповідальність» заявника і зазначив, що той рівень захисту, який надається журналістам, поширюється на їхню безпосередню діяльність, а критика має стосуватися питань

---

6. Справа «Яновський проти Польщі» (заява N 25716/94) // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2001. № 1.

нагального суспільного інтересу і не повинна переходити певних загальноприйнятих меж.

Зокрема, Суд зауважив, що заявника – професійного журналіста – «визнано винним у заподіянні образи муніципальним охоронцям, яких він під час інциденту на площі назвав «дурнями» та «недоумками». Свідками цього інциденту були випадкові спостерігачі, й виник він у зв'язку з діями муніципальних охоронців, що вимагали від вуличних торговців перейти з площі на іншу вулицю. Отже, зауваження, що висловив заявник, не були частиною відкритої дискусії навколо предмета громадського інтересу; не стосувалися вони і питання свободи преси, бо заявник, хоч і журналіст за професією, у цьому випадку діяв як суто приватна особа» (див. п. 32 рішення у справі «Яновський проти Польщі» від 21.01.1999 р., заява № 25716/94). Зваживши аргументи сторін, Європейський суд зробив висновок, що порушення статті 10 Конвенції не було.

Як бачимо, дотримання етичних стандартів має важливе практичне значення. Діючи добросовісно, журналіст не лише добре виконує свої безпосередні обов'язки, він тим самим убезпечує себе від ризиків, пов'язаних із поширенням інформації (зокрема, від позовів про захист честі, гідності, ділової репутації, спростування інформації, захист права на приватність тощо). Тому правила журналістської етики повинні поважатися на рівні із законом та стати нормою життя кожного працівника медіа.

Розділ 2.

ВЕРИФІКАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОФЕСІЇ ЖУРНАЛІСТА

Авторка – Олена Чуранова

Інформаційний простір темний і повний фейків (с). Перефразована цитата з «Гри престолів» (культового фентезійного телесеріалу. – *Прим. ред.*) дуже влучно описує те інформаційне поле, в якому доводиться виживати суспільству, зберігаючи здоровий глузд. Тільки тут битви ведуться не за престол, але за думки, право посіяти хаос, здійснити паніку, право здобути голоси на виборах чи референдумах, право вплинути на вибір, який робитимуть громадяни на основі отриманої інформації.

Сьогодні роль журналістики стає ще визначальнішою, ніж будь-коли. Медіа мають виступати фільтром для цих інформаційних потоків, відсіювати брехню, викривати маніпуляції, швидко реагувати на фейки. Тоді, коли кожний може стати виробником контенту за допомогою смартфона, зібрати аудиторію більшу за аудиторію районної газети, саме журналісти повинні відрізнятися дотриманням журналістських стандартів (баланс думок і поглядів, оперативність, достовірність, відокремлення фактів від коментарів, точність подання інформації, повнота), розумінням професійної етики журналіста, усвідомленням відповідальності перед аудиторією. Тоді, коли виробники контенту шукають, як розважити чи привернути увагу, журналісти мають ставати майданчиками достовірної та авторитетної інформації, джерелом конструктиву, а не хаосу, протидією фейкам, а не інструментом їх поширення.

Тим більше, і аудиторія вбачає, що саме медіа відповідальні за поширення фейкових новин і мають щось із цим робити. Наприклад, за

дослідженням Дослідницького центру П'ю (Pew Research Center)⁷ у 2019 році американці визначили фейкові, підроблені новини як проблему, важливішу за насильницькі злочини, зміни клімату, расизм, нелегальну міграцію, тероризм та сексизм. При цьому більшість респондентів, яких опитували під час дослідження, не звинувачують у поширенні фейкових новин журналістів, але покладають на них відповідальність за те, щоб ця проблема була розв'язана. 53 % американців зазначили, що медіа найбільше відповідальні за зменшення кількості фейкових новин та неправдивої інформації, 20 % респондентів покладають цю відповідальність на громадськість, 12 % – на уряд.

За даними дослідження Соціологічної групи «Рейтинг» на замовлення Міжнародного республіканського інституту (IRI)⁸, яке мало на меті виявити останню динаміку суспільно-політичних поглядів в Україні в 2018 році, на питання «Де вам найчастіше трапляється неправдива чи спотворена інформація?», більшість українців (44 %) відповіли, що в новинах загальноукраїнських телеканалів, і вже потім – в інтернеті (15 %) та соцмережах (14 %). Відповідальність українських журналістів не менша, ніж відповідальність їхніх американських колег.

І якщо мова не йде про цензуру, самоцензуру, вплив власника на редакційну політику, дезінформацію з боку Росії зокрема, то поширення недостовірної інформації, написання фейкової новини – відповідальність журналіста, і тільки журналіста. Отже, факти/джерела/цитати/експерти/фото/відео не були перевірені, не були верифіковані перед використанням, публікацією, журналіст втримався від того, щоб поставити ще один знак питання щодо отриманих даних.

-
7. Mitchell A., Gottfried J., Fedeli S., Stocking G., Walker M. Many Americans Say Made-up News Is a Critical Problem That Need To Be Fixed . URL: <https://www.journalism.org/2019/06/05/many-americans-say-made-up-news-is-a-critical-problem-that-needs-to-be-fixed/>.
  8. Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні: опитування IRI // IRI. 2018. 3 December. URL: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/55b2687b21ce898df321d34816e7330c.html>.

І брехня пішла далі гуляти по світі, але вже під брендом медіа, в якому цей журналіст працює, чи під брендом самого журналіста.

Автор підручника з журналістики Мітчел Стівенс⁹ означає такі п'ять видів дій журналістів, які призводять до неточності:

1. **Вигадування.** Коли легше припустити, ніж перевірити. Легше написати, що люди могли б сказати, ніж взяти в них інтерв'ю. Легше трохи перебільшити, щоб надати події більшого значення.
2. **Самовпевненість.** Коли журналіст повідомляє про подію, не перевіривши інформацію, а довірившись своїм почуттям. Багато журналістів попадаються на таких здогадках, намагаючись вгадати наслідки якоїсь причини.
3. **Недбалість.** Коли журналіст не перевіряє своїх записів, не звіряється, чи правильно написав імена і прізвища, цифри тощо.
4. **Довірливість.** Репортери не повинні ставити свою репутацію в залежність від чиеїсь компетентності. Навіть якщо людина – публічна особа чи назвала себе експертом, це не означає, що вона повідомляє правду, достовірні факти. Деякі люди навмисне намагаються когось полити брудом, деякі просто помиляються. Все треба перевіряти.
5. **Непорозуміння.** Невеликі розбіжності в значенні можуть мати серйозні наслідки. Якщо людину підозрюють у скоєнні злочину, неправильно говорити, що її звинувачують. Точність має бути основною метою.

Помилки можуть бути в усіх, але помилки журналістів часто мають високу ціну. Перевірена інформація має стати перевагою та основою довіри до журналістів та інституту ЗМІ загалом.

В редакції агентства Ройтерз (Reuters) зазначають, що «точність – це серце того, що ми робимо». «Це наша робота передавати новини першими, але це і наша робота передавати їх правильно. Точність,

---

9. Стівенс М. Виробництво новин: телебачення, радіо, інтернет / пер. з англ. Н. Єгоровець ; наук. ред. А. В. Яковець. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 407 с.

так само як і баланс, завжди в пріоритеті поруч зі швидкістю», – вказується у посібнику для репортерів Ройтерз.

ПЕРЕВІРКА ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ

Одне з основних завдань журналіста – збирати факти і подавати їх точно. Точності можна досягти, тільки ретельно перевіряючи дані перед їх публікацією. Інтернет як значно спростив роботу журналістів, так і ускладнив її. Необмежена кількість інформації потребує часу, розуміння, де і як шукати, скептичного ставлення до знайденої.

Редактор розділу «Цифрової трансформації» (Digital Transformation) для «Digital First Media» Стів Батрі говорить, що основним питанням, коли ми щось верифікуємо, має бути: «Як ви дізналися про це?»¹⁰ «А що ми піддаємо сумнівів джерела, які знаходимо, матеріал, який знаходимо, колеги можуть піддавати сумнівів те, що ми знаходимо, то варто шукати різні можливості для верифікації, шляхи до правди (чи знаходити неточності в даних, перед тим як ми їх використали в матеріалі)», – пише Стів Батрі.

За його словами, для верифікації потрібні такі фактори:

1. Спритність, наполегливість, скептицизм і майстерність людини, яка перевіряє дані.
2. Знання джерел, їх надійність і чесність, а також кількість, різноманітність і надійність джерел, яких можна знайти, зі скількома людьми можна домовитися про розмову.
3. Готовність класифікувати, аналізувати великий масив інформації.

Існує різна класифікація джерел, які використовує у своїй роботі журналіст. Наприклад, людські, друковані, цифрові та краудсорсинг, як їх класифікують у посібнику для журналістів-розслідувачів¹¹. До людських джерел відносять безпосередніх гравців, героїв історії, очевидців, експертів, зацікавлені сторони, та всіх, хто допоможе представити різні погляди в новині. Друковані джерела охоплюють

---

10. Silverman C. Verification Handbook. – The European Journalism Centre. 2016.

11. Investigation Journalism Manual. URL: <http://www.investigative-manual.org/en/chapters/making-a-plan/1-how-to-plan-an-investigation/1-2-sources/>.

книжки, газети, офіційні та публічні записи, ділові документи тощо. Цифрові джерела охоплюють усю інформацію, яка є в мережі та інших цифрових записах. Краудсорсинг поєднує людські та цифрові джерела, коли медіа закликають аудиторію долучитися до написання матеріалу, поділитися своїм досвідом чи допомогти знайти підтвердження якомусь факту. Джерела також можна поділити на надійні (ті, яким ми можемо довіряти) та ненадійні, ті, які легко здобути, і для отримання яких варто довше попрацювати. Сьогодні до джерел інформації відносять і соціальні мережі, за допомогою яких можна віднайти як людські джерела, так і документи, будь-які інші джерела інформації.

До текстових джерел можемо віднести як друковані джерела, так і джерела в текстовому форматі, які можна віднайти в інтернеті. Всі вони потребують верифікації перед використанням у журналістській роботі.

Насамперед маємо розуміти, що, навіть коли джерело виглядає авторитетним, вартим довіри, не факт, що воно таке і є. Будь-хто може створити вебсторінку, схожу на достовірний новинний сайт, експертну організацію, персональну сторінку публічної особи та поширювати фейкову інформацію з неї. Втім фейкова чи недостовірна інформація мають певні ознаки, які мають насторожувати журналіста у процесі пошуку інформації.

Найпоширеніші методи, які використовують при створенні фейкових новин¹²:

- ▶ **«Клікбейт»**, який найчастіше використовують у заголовках, з метою привернути увагу та заохотити користувачів клікнути по гіперлінку чи поширити контент. Відповідні пунктуаційні символи, великі літери, слова та вислови, які викликають сильні емоції, а також нестача конкретної інформації в заголовку (назв, місць).
- ▶ **Перепублікування старих новин з посиланням на анонімні та неверифіковані джерела.**

---

12. Rogova G, Bosse E. Information quality in information fusion. In: Proc. of the 13th International conference on information fusion, Edinburg, Scotland. July 2010.

- ▶ **Брак фактичної інформації в матеріалах.** Чийсь думки, конспіративні теорії, низькоякісна журналістика вказують на те, що фактів, на які повинна спиратися новина, немає.
- ▶ **Посилання на неназвані джерела,** такі як неназвані офіційні особи, анонімні джерела, політичні інсайдери.
- ▶ **Нестача джерел або використання недостовірних джерел.**
- ▶ **Підроблені джерела.** Повністю підроблений сайт, форум, коментарі, в яких анонімний користувач виступає інсайдером, очевидцем якоїсь події.
- ▶ **Використання підроблених зображень,** хибно підписаних чи підроблених відео.

Проект First Draft News, який протидіє поширенню недостовірної інформації та дезінформації в онлайні, пропонує свою типологію фейкових новин, яка також може допомогти з перевіркою джерела на достовірність:

- ▶ **сатира чи пародія,** коли немає наміру завдати шкоди, але є мета знівелювати суть новини;
- ▶ **оманливий контент,** який використовують, щоб зобразити подію чи особу в необхідному світлі;
- ▶ **контент із використанням неназваних, анонімних джерел;**
- ▶ **сфабрикований контент,** на 100% фейк;
- ▶ **неправдиві зв'язки,** коли заголовок чи зображення не пов'язуються з контентом;
- ▶ **неправдивий контекст,** через який спотворюється достовірний контент;
- ▶ **спотворений контент,** коли правдиву інформацію чи зображення спотворюють, щоб ввести в оману.

Яким чином, крім розуміння ознак фейку, недостовірної інформації, журналіст може протидіяти подальшому поширенню такої інформації? Перевіряти сайт, який поширює цю інформацію, імена, які згадуються, географічні назви, посади, достовірність цитат, будь-які інші фактологічні деталі, які можна перевірити. Зрозуміло, що

для цього потрібен окремий вільний час, яким не завжди володіє журналіст. Великі редакції мають для цього окремих фактчекерів, відділи, які спеціально займаються перевіркою інформації. Втім і здорового глузду іноді вистачає для того, щоб не використати фейкове джерело в погоні за сенсацією.

Які є інструменти для перевірки текстових чи цифрових джерел?

1. Google.com

Найпоширеніший пошуковик у світі містить усі необхідні відповіді, якщо знаєш, що і як шукати. Що детальнішим буде запит, то більша ймовірність, що ви знайдете те, що шукаєте.

Для деталізації пошуку:

- ▶ Якщо треба знайти конкретну фразу/цитату, варто її взяти в лапки. *Наприклад: «Корупція в судах».*
- ▶ Вилучайте слова, які вам не потрібні в результатах пошуку, за допомогою «-». *Наприклад: корупція -суди.*
- ▶ Робіть пошук у межах одного сайту: `site:(вставити URL сайту, де треба щось віднайти)`. *Наприклад: site:bbc.com corruption Ukraine.*
- ▶ Шукайте тільки по заголовках: `intitle:(вставити слово пошуку)`. *Наприклад: intitle:президент.*
- ▶ Шукайте по URL: `inurl:(вставити слово пошуку)` чи `allinurl:(вставити слово пошуку)`. *Наприклад: inurl:media.*
- ▶ Шукайте тільки в тексті: `intext:(вставити слово пошуку)` чи `allintext:(вставити слово пошуку)`. *Наприклад: intext:свобода слова.*
- ▶ Шукайте конкретний формат файлу: `(вставити слово пошуку) filetype:(вставити потрібний формат файлу)`. *Наприклад: media filetype:pdf.*
- ▶ Шукайте схожі вебсайти: `related:(вставити сайт, альтернативу якого необхідно знайти)`. *Наприклад: related:google.com.*

- ▶ Якщо треба віднайти якесь слово у фразі, яке забули, помітьте втрачене слово (*) з обох боків. *Наприклад: єдиним джерелом влади в Україні є ***
- ▶ Використовуйте інші вкладки на головній сторінці Google. *Наприклад, «новини» для пошуку тільки серед новин.*
- ▶ Використовуйте розширений пошук: https://www.google.com/advanced_search.

2. Перекладач Google (Google Translate)

Різні інструменти значно розширюють наші можливості. А перекладач Google (<https://translate.google.com>), який постійно вдосконалюють, дозволяє шукати інформацію будь-якою мовою, перевіряти її, а також використовувати першоджерела.

Досить часто ЗМІ копіюють цитати з пресрелізів чи новин інших сайтів, не перевіряючи їх на достовірність. Якщо мова йде про важливу інформацію і переклад був не досить точний, це може спотворити суть новини.

Наприклад, поширювалася новина про те, що еквіцепрезидент США Джо Байден начебто назвав Україну найкорумпованішою країною у світі¹³. Про це він заявив під час виступу у Верховній Раді України.

«У світі немає жодної іншої країни, де корупція процвітає так, як в Україні», – написало видання «Вести». Цю ж цитату процитували інші видання. Насправді ж американський політик сказав: «But I can tell you, you cannot name me a single democracy in the world where the cancer of corruption is prevalent. You cannot name me one» («Відзначу, що ви не можете назвати мені жодної демократії у світі, де б превалювала ракова пухлина корупції. Ви не зможете назвати жодної такої країни»). Цю цитату можна було б знайти в тексті повної

---

13. Фейк: Байден назвав Україну самою корумпированной страной в мире. URL: <https://www.stopfake.org/fejk-bajden-nazval-ukrainu-samoj-korumpirovanoj-stranoj-v-mire/>.

промови Джо Байдена та побачити, що її суть зовсім інакша. Фейк спростував проєкт StopFake.org.

Сьогодні Google Translate підтримує близько 103 мов, використовує нейронний машинний переклад, допомагає перекладати сайти повністю, перекладає через камеру на смартфоні, перекладає текст на зображенні. А отже знімає кордони між мовами та іншомовними джерелами для журналістів.

3. Who.is

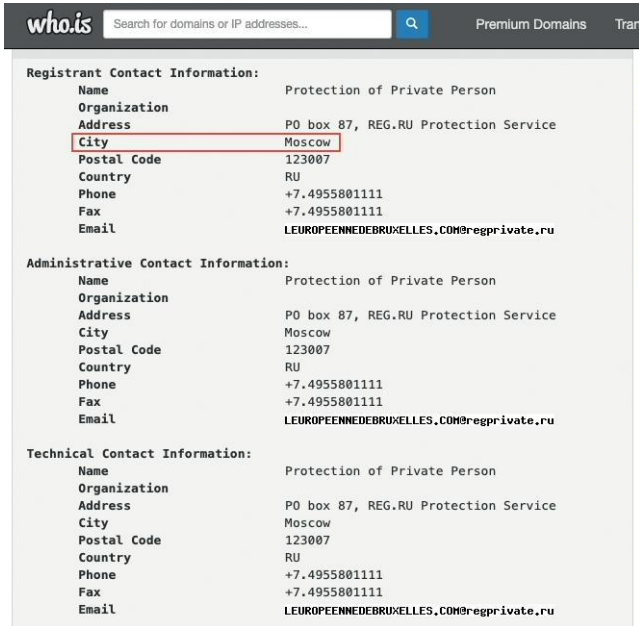
У пошуках інформації варто звертати увагу і на те, на якому сайті вона розміщена. Сайт Who.is надає доступ до інформації про домен, адміністратора, коли був зареєстрований домен, коли закінчується реєстрація домену, хто обслуговує вебадресу тощо.

Під час президентської виборчої кампанії 2019 року як українські, так і російські ЗМІ поширювали результати опитування, яке начебто провела бельгійська компанія «Бельгійсько-український дослідницький інститут» (The Belgium-Ukraine Research Institute). За результатами цього дослідження третє місце посідав лідер «Опозиційна платформа – за життя» Юрій Бойко. За допомогою сайту <https://who.is/> проєкт «Стопфейк» (StopFake)¹⁴ встановив, що сайт бельгійської дослідницької організації був зареєстрований 2016 року, в Москві.

Також сайт може надавати адресу організації, яка зареєструвала домен, контактні дані, що може послугувати додатковим джерелом інформації. Допоміжним може бути і сайт <https://viewdns.info/>, який дає різноманітні можливості для пошуку, щоб, наприклад, знайти, де розташована та чи інша IP-адреса (унікальний числовий номер, який використовується для адресації комп'ютерів чи пристроїв у мережах, які побудовані з використанням протоколу TCP/IP), або дізнатися, чи заблокований цей сайт у Китаї.

---

14. Фейк: Бельгийские социологи дают Юрию Бойко третье место в первом туре президентских выборов. URL: <https://www.stopfake.org/fejk-belgijskie-sotsiologi-dayut-yuriyu-bojko-trete-mesto-v-pervom-ture-prezidentskih-vyborov/>.

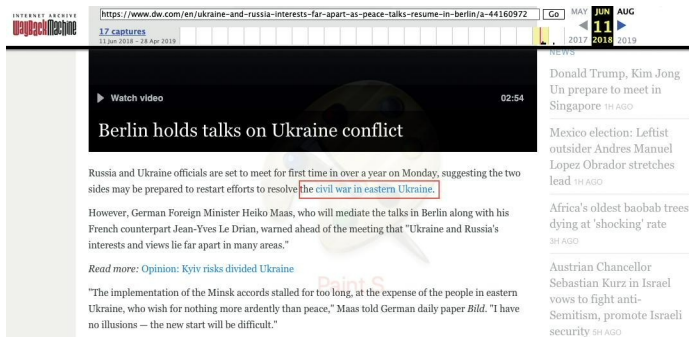

Скриншот – who.is.

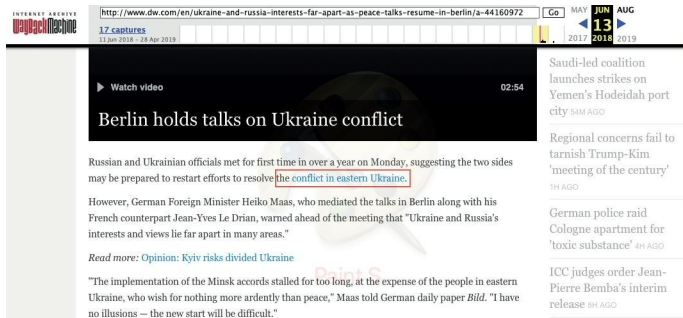
4. The Wayback Machine

Інформація в інтернеті може видалятися, але не зникати безслідно. Сайт <https://archive.org/> збирає копії вебсторінок, графічні матеріали, відео- та аудіозаписи тощо. Це справжня електронна бібліотека, яка допомагає встановити, чи були якісь зміни на сайті, у статті. Вміст вебсторінок час від часу фіксується за допомогою бота чи за допомогою ручної вказівки користувача сайту.

Наприклад, «Дойче велле» («Deutsche Welle») опублікувала матеріал, в якому використовувався вислів «civil war in Eastern Ukraine» («громадянська війна у Східній Україні»). Пізніше редакція вибачилася за це, та зробила зміни в тексті, замінивши на «конфлікт».

Скриншот – web.archive.org/.

Скриншот – web.archive.org/.

Крім того, сайт корисний і тим, що за допомогою нього можна зберігати і власну роботу, щоб, у разі втрати, її можна було відновити. До того ж це і джерело для розслідувань, пошуку цікавого контенту, зв'язків з минулим, пошуку по «мертвих сайтах» тощо.

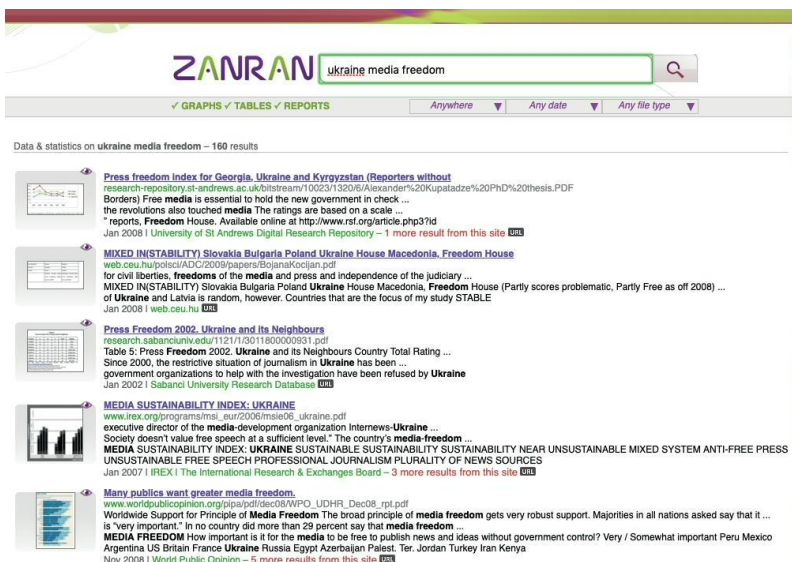
Подібні до «The Wayback Machine» сайти archive.is та cachedview.com, де також зберігаються архіви різних вебсторінок.

5. Пошук статистичних даних

Не завжди цифри в пресрелізі чи цифри, які наводить політик у своїй заяві, відповідають дійсності. Не кожне дослідження, яке назвали «дослідженням», – наукова робота та подає репрезентативні дані.

Отже, варто розуміти, що й такі дані варто перевіряти, порівнювати з іншими подібними дослідженнями.

Крім офіційних джерел, які мають бути відомі українським журналістам (<http://www.ukrstat.gov.ua/> – Державна служба статистики України), є багато інших відкритих даних, якими можна користуватися для розширеного пошуку. Наприклад, сайти <https://www.statista.com> чи <http://www.zanran.com/> роблять пошук статистичних даних, які є в інтернеті, надають дані різного формату. Сайт <http://data.un.org/> пропонує пошук по статистиці ООН, тут можна віднайти дані щодо різних країн, галузей, захворювань тощо.

Скриншот – www.zanran.com/.

Автор книжки «Нахабна брехня й статистика» Джоел Бест говорить про те¹⁵, що якщо люди проводять якесь дослідження, поширюють статистичні дані, то в них є причини це робити.

15. Best J. Damned Lies and Statistics: Untangling Numbers from the Media, Politicians, and Activists. University of California Press, 2001. 190 p.

Він також пропонує поставити три питання, якщо перед вами з'являється якась нова статистика:

1. Хто створив цю статистику? Чи її створили активісти, які хотіли привернути увагу до якоїсь проблеми? Чи числа зведено так, щоб на них звернули увагу медіа? Хто виграє від того, що числа так будуть показані? Чи їх надали офіційні джерела, чиновники, які мають і так відстежувати певні процеси та зводити числа?
2. Чому ця статистика була створена? Якими могли бути мотиви тих, хто проводив дослідження? Ми маємо бути обережними, бо люди, які збирають дані, можуть використовувати числа як інструменти для переконання.
3. Як ця статистика була створена? Існують основні принципи соціальних досліджень: чіткі та обґрунтовані означення і мірила, а також репрезентативна вибірка. Будь-які відхилення, брак чітких означень чи неправильна вибірка призводять до хибних результатів.

СПОСОБИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПЕРЕВІРКИ ФОТО

Візуальна інформація сьогодні посідає одне з найголовніших місць у журналістиці. Фото і відео супроводжують будь-які формати в медіа, навіть друковані журнали через QR-код заохочують додатково до статті переглянути тематичне відео. Історії, які розказують журналісти, стають мультимедійними. Втім інформативні фото та відео продукують не тільки журналісти, але й будь-хто, в кого є смартфон. Фотографія очевидця з місця події може стати корисним джерелом, але може посприяти поширенню фейку, якщо зображення було підроблене. З розвитком технологій досить майстерно підробляють і відео, так звані «глибинні фейки» (deep fakes). Отже, варто пам'ятати, що не все, що бачимо на власні очі, правда.

Фактчекери пропонують ставити такі питання до візуального контенту, який треба проаналізувати:

- ▶ Хто зробив цю фотографію/зняв це відео і коли?
- ▶ Чи справді на цій фотографії/відео зображене те, що я бачу?

- ▶ Якими ключовими словами можна описати зображення/відео, щоб використати у пошуку?
- ▶ Чи відповідає погода тому дневі, що на зображенні/відео (це можна перевірити за допомогою сервісу <https://www.wolframalpha.com>)?

Які є інструменти перевірки фотографій?

1. Google Reverse Image Search

Пошук зображень в Google (<https://www.google.com/searchbyimage>) – базовий інструмент перевірки зображень, за допомогою якого можна миттєво визначити, чи достовірною є фотографія перед вами, чи відповідає вона події, про яку йдеться. Найпростіший спосіб, якщо ви використовуєте браузер Google Chrome, то достатньо клікнути по зображенню правою кнопкою миші та вибрати пункт «Шукати зображення в Google». Якщо ви користуєтеся іншим браузером, можна завантажити потрібну фотографію з комп'ютера, або шукати фотографію по лінку. Google показує схожі фотографії, а також сайти, де була завантажена схожа фотографія. Так можна встановити, чи дійсно з цієї події це зображення, чи не були додані якісь інші елементи, коли саме ця фотографія з'явилася, хто її завантажив першим.

2014 року російські медіа поширювали новину про те, що український генерал, стоячи на колінах, вручив зброю послові США. Зображення використовували як доказ, що демонструє «покорність України перед Заходом» внаслідок Євромайдану. Насправді ж йдеться про літо 2013 року, коли тодішньому послу США в Україні Джонові Тефту вручили козацьку шаблю, і не на колінах, а на одному коліні, в знак пошани¹⁶.

---

16. Фейк: український генерал став на колени перед экс-послом. URL: <https://www.stopfake.org/fejk-ukrainskij-general-stal-na-koleni-pered-eks-poslom-ssha/>.

ВЕСТИ.RU   Новости   Видео   Прямой эфир 24

Новости

27 мая 2014 15:25 (обновлено в 17:05)

Украинский генерал на коленях вручает саблю экс-послу США. Фото

facebook.com

- Відкрити посилання в новій вкладці
- Відкрити посилання в новому вікні
- Відкрити посилання в анонімному вікні
- Зберегти посилання як...
- Копіювати адресу посилання
- Відкрити зображення в новій вкладці
- Зберегти зображення як...
- Копіювати зображення
- Копіювати адресу зображення
- Шукати зображення в Google**
- Reverse image search
- Save to Zotero
- Перевірити
- Speech

+
 +
 +

"Украина встала на колени. Посмотрите на этот снимок. Какой позор, но как хорошо он демонстрирует покорность Украины перед Западом", — [пишет в своем "Фейсбуке"](#) сегодня украинский журналист Владимир Скачко. И публикует фото: украинский генерал – стоя на коленях – вручает оружие бывшему американскому послу на Украине.

Скриншот – vesti.ru.

Google   украинский генерал теффт

Все   **Картинки**   Карты   Видео   Новости   Ещё   Настройки   Инструменты

Подборки   Безопасно

послом сша   колени перед   **коленях вручает**   саблю   американскому послу   newsland   встал   джон теффт   владимир скачко   укр

Американскому послу в Херсоне вручили ка...
khenonline.net

Украинский генерал встал на колени перед э...
ifg.ru

Украинский генерал встал на колени пере...
youtube.com

Скриншот – google.com.

Пошук зображень також варто деталізувати, визначати часові межі, міняти слова пошуку, шукати за розміром, шукати за кольором, шукати за типом (обличчя, фотографії, ілюстрації, графіка, анімація), шукати за типом ліцензії або шукати тільки в межах одного вебсайту. Також можна повернути зображення дзеркально, адже це один із способів ускладнити пошук оригіналу.

2. TinEye.com

Крім Google існують інші пошуковики за зображеннями, як, наприклад, <https://www.tineye.com/>. TinEye пропонує пошук подібних за зразком зображень. Якщо Google шукає картинки і за ключовими словами, метаданими, то TinEye знаходить усі подібні зображення, навіть ті, які були обрізані чи підроблені. Також на цьому сайті можна зареєструватися, щоб зберігати історію пошуку. Результати пошуку варто фільтрувати за різними категоріями як «best match» (найсхожіші зображення), «most changed» (ті, які найбільше були змінені), «biggest image» (зображення з найбільшим розширенням), сортувати за датами. Для різноманітності зображення перевіряють і за допомогою інших пошуковиків, наприклад Baidu.

3. FotoForensics

Цей безплатний сервіс (<http://fotoforensics.com>) допомагає проаналізувати фотографію, якою мірою вона була змінена, опрацьована, чи були додані елементи. На сайті також є детальні інструкції, як ним користуватися. Автори сервісу зазначають, що FotoForensics не дає відповіді на запитання, чи фейкове зображення. Втім він допомагає звернути увагу на деталі та продовжити пошук.

Один з основних інструментів – аналіз помилок за рівнями (ELA чи «error level analysis»), який виділяє ті рівні на зображенні, які були додані, відредаговані. Також FotoForensics надає EXIF-дані, які описують як і де фотографія була зроблена, якою фотокамерою, хто автор. Щоправда, такі дані можна отримати, якщо у вас є оригінал зображення, а не скриншот з інтернету.

FotoForensics

Analysis:

- Digest
- ELA**
- Hidden Pixels
- JPEG %
- Metadata
- Source

⏪ ⏩ ↺ ↻ ⏹

A 🔍

URL to this page: [\[Direct Link\]](#) [\[Annotated\]](#)
View: [\[Uploaded Source Image\]](#)
Share: [Twitter](#) [Telegram](#) [Pinterest](#) [Facebook](#)

What does this picture mean? See the [tutorials](#) for an explanation.

Скриншот – fotoforensics.com.

Які ще поради для аналізу фотографії дають на сайті FotoForensics¹⁷:

- ▶ частини однакового кольору при ELA теж повинні мати однакову яскравість. Якщо при ELA якась з ділянок зображення буде світлішою за інші, то її могли відредагувати;

---

17. Метаданные: невидимая информация о фотографии. URL: <https://www.stopfake.org/metadannye-nevidimaya-informatsiya-o-fotografii/>.

- ▶ будь-яке чергове зберігання JPEG стискає зображення, погіршуючи його якість. На зображеннях, які стискаються дуже сильно, будуть видні шуми;
- ▶ на переробленому зображенні вставлений об'єкт при ELA буде значно яскравіший, ніж інші частини зображення. Також яскравішими будуть частини з високим контрастом (текст, лінія, контур);
- ▶ графічні редактори від Adobe залишають на монотонних частинах зображення сліди райдуги. Ці сліди необов'язково свідчать про фотомонтаж. Щоб такі сліди з'явилися, достатньо зберегти зображення за допомогою програм Adobe.

Наприклад, проєкт StopFake¹⁸, аналізуючи інформацію про те, що українська партія «Свобода» начебто розробила ескіз нової української купюри номіналом 1000 гривень, на якій зображений Адольф Гітлер, крім інших етапів перевірки, скористався і сервісом FotoForensics. Аналіз виділив яскраво білим ті рівні, які були дофотошоплені.

4. Jeffrey's Image Metadata Viewer

Існують і окремі ресурси, які витягують з фотографії додаткову інформацію – EXIF-дані (дата і час створення, геолокація, модель фотокамери тощо). Один з найпоширеніших – <http://exif.regex.info/>. Також використовують для цієї мети інший подібний ресурс – <http://www.findexif.com/>.

EXIF-дані можуть бути корисними, коли хочемо перевірити, де справді була зроблена фотографія. Найбільше різноманітних даних можна отримати, якщо фотографія оригінальна, від автора, чи це саме те зображення, яке почали поширювати найперше. Завантажені фотографії матимуть найменше даних.

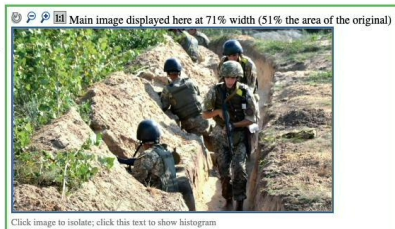
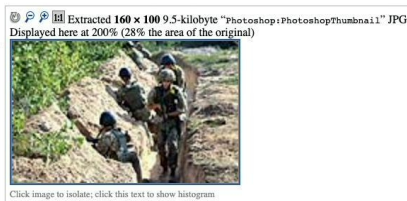
---

18. «Фейк: партія «Свобода» разработала эскиз денежной купюры с изображением Гитлера». URL: <https://www.stopfake.org/fejk-partiya-svoboda-razrabotala-eskiz-denezhnoj-kupyury-s-izobrazheniem-gitlera/>.

Basic Image Information

Target image: https://static.ukrainform.com/photos/2018_08/thumb_files/630_360_1534748216-2141.jpg

Camera:	Nikon D5100
Lens:	66 mm (Max aperture f/5.3)
Exposure:	Manual exposure, 1/200 sec, f/8, ISO 100
Flash:	none
Date:	August 2, 2018 3:36:12PM (timezone not specified) (10 months, 12 days, 7 hours, 36 minutes, 16 seconds ago, assuming image timezone of US Pacific)
File:	630 x 360 JPEG 221,138 bytes (216 kilobytes)
Color Encoding:	Embedded color profile: "sRGB"
Apply other tools to this image via ImgOps.com	

Скриншот – <http://exif.regex.info>.

5. RevEye Reverse Image Search

Корисним розширенням може бути і RevEye Reverse Image Search, яке можна додати в Google Chrome. Розширення корисне тим, що шукає не тільки в Google, а й використовує бази даних інших пошукових систем, як Bing, TinEye та Baidu. І запускається воно так само, як і пошук зображень в Google за допомогою правої кнопки миші.

Також проєкт First Draft News пропонує поставити такі питання до зображення, яке потрібно верифікувати. Залежно від відповідей зображення оцінюють як достовірне, чи сумнівне.

1. Чи ви дивитесь на оригінал зображення?
2. Чи знаєте ви, хто зробив фотографію?
3. Чи знаєте ви, де зробили фотографію?
4. Чи знаєте ви, коли зроблено фотографію?
5. Чи знаєте ви, чому зроблено фотографію?

При перевірці фотографій профілів у соцмережах, фотографій з людьми варто брати до уваги, що й обличчя підробляють так, що важко відрізнити від реальних. Це робить, наприклад, сайт <https://www.thispersondoesnotexist.com/>, який за допомогою штучного інтелекту безкінечно виставляє фейкові портрети, створює людей, яких ніколи не існувало, складаючи їх із частинок інших людей, реальних.

Фейкові люди. Скриншот – theverge.com.

Інструменти для перевірки таких фейкових фотографій ще розробляють, і їх нема у вільному доступі. Один із таких – спільний проєкт «Adobe Research» та Каліфорнійського університету в Берклі, що покликаний протистояти маніпуляціям та швидше і легше ідентифікувати підробку. Дослідники запропонували людям визначити, хто ж з людей підробка, а хто реальний. Це вдалося 53 % респондентам, тоді як нейронна мережа була успішна в 99 % випадках.

СПОСОБИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПЕРЕВІРКИ ВІДЕО

Відео важче перевірити, й у відео легше повірити. Те, що бачимо на власні очі, не може бути фейком, так нам говорить мозок. Втім сьогоднішні технології допомагають створити відео, додати туди будь-які необхідні додаткові елементи, а також змусити публічну особу говорити будь-що за допомогою нейронної мережі та людини, яка імітуватиме голос необхідної жертви (так звані «deep fakes»).

Перевірка відео відбувається практично так само, як і перевірка зображень. Старі відео теж можна перезавантажити, назвати по-іншому та ілюструвати ним іншу подію. Під час якихось критичних подій, як землетрус, повінь, війна, через брак інформації люди ще легше здатні повірити у відео «начебто зсередини тих самих подій». І в зображення, й у відео можна вмонтувати додатковий елемент, який спотворить усю суть новини.

Журналіст-розслідувач Майкл Гайден пропонує такі етапи перевірки відео¹⁹:

- ▶ Відстежуйте джерело відео, вилучайте всі повторні перезавантаження іншими користувачами. Перезавантажені відео часто втрачають якість.
- ▶ Шукайте ключові слова в описі до відео, щоб віднайти інші відео з цієї події. Використовуйте для пошуку не тільки YouTube, але і Vimeo, такі платформи, як Bitchute, Pewtube та DTube.
- ▶ Аналізуйте акаунт, який запостив це відео: які ще відео публікувала ця людина, який контент у її профілі?
- ▶ Підтвердьте, що людина, яка заявляє, що зняла відео, дійсно перебувала в місці, де знято відео.
- ▶ Збирайте якомога більше інформації про відео: люди, одяг, час, місце.
- ▶ Завжди намагайтеся віднайти людину, яка першою опублікувала відео.

19. A Guide to Open Source Intelligence. URL: https://www.cjr.org/tow_center_reports/guide-to-osint-and-hostile-communities.php?fbclid=IwAR30WFoaPgоJOCHuLLGY-_nycTmLDMD5s-W_9h5GDkx9BQy5Y07Oi8WHW3E#four.

Питання від First Draft News, які варто ставити журналістам і фактчекерам до підозрілого зображення, можна ставити і до підозрілих відео: Чи оригінальне відео? Хто зняв це відео? Де відео знято? Коли відео знято? Чому відео знято?

Деніел Фанке, який вивчає явище фактчекінгу в журналістиці при Poynter Institute, наводить такі 10 етапів для верифікації відео, особливо, знайдених у соцмережах²⁰:

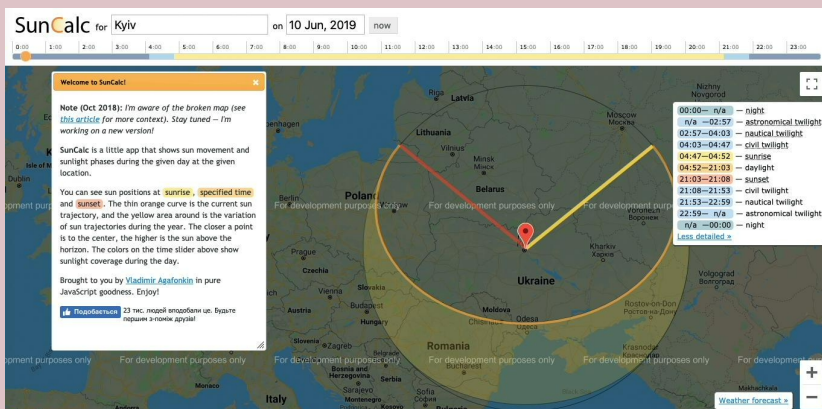
1. Думайте критично. Перед тим як розбирати саме відео, подивіться, чи вже не з'явилося його спростування. Чи могли про це вже написати в медіа? Чи немає нічого на відео, що на вигляд очевидно підроблене? Відео зазвичай дуже важко верифікувати, тому постарайтеся не робити тієї роботи, яку вже хтось зробив.
2. Звертайте увагу на емоційну мову та основну інформацію: хто, що, коли, чому і як. Якщо перша наявна, а остання – ні, це хороший показник того, що відео може вводити в оману.
3. Звертайте увагу, чи змінюються деталі відео залежно від того, хто його поширює. Якщо один пост стверджує, що це сталося в одній країні, а інший спростовує – це причина зробити паузу. «Дуже часто відео, які поширюють якісь конспіративні теорії, містику, змінюють деталі, щоб зачепити різну аудиторію», – говорить контент-менеджер в Snopes, Ден Евон.
4. Використовуйте інструменти для верифікації відео від Amnesty International та розширення для браузеру InVid (про це детальніше нижче).
5. Якщо ви тільки з мобільним у момент, коли треба перевірити відео, зробіть скриншот кадру та завантажте його в пошук картинок Google.
6. Якщо перевірка окремих кадрів з відео не допомагає, спробуйте сповільнити відео, наприклад, за допомогою такої програми

---

20. 10 tips for verifying viral social media videos. URL: <https://www.poynter.org/fact-checking/2018/10-tips-for-verifying-viral-social-media-videos/>.

як VLC. З фейковими відео легше проаналізувати, чи були під-роблені якісь моменти, якраз за допомогою уповільнення.

7. Завантажте відео та перевірте його метадані. Тоді як більшість соцмереж прибирають цю інформацію через те, що хтось її може завантажити, якщо у вас є вихідний матеріал, можуть з'явитися підказки щодо походження відео. Спробуйте використати рідний для комп'ютера браузер, чи спеціальні інструменти як Exiftool (<https://www.sno.phy.queensu.ca/>).
8. Якщо відео знімали на вулиці, використовуйте геолокаційні інструменти (Google Earth, Wikимарія), щоб перевірити, чи дійсно знімали в тому місці, про який йде мова.
9. Перевірте час, коли відео знято. Якщо на небі видно хмари, можна визначити, чи було відео зняте саме в тому місці і в той же час, як заявляється. Погоду, тень від сонця в конкретний час і день у будь-якому місці Землі можна подивитися на сайті SunCalc (<http://suncalc.net/>).

Скриншот – <http://suncalc.net>.

10. Якщо все вищесказане не допомогло, то можна пошукати за ключовими словами, які використовуються в описі до відео.

Корисні інструменти, які полегшують процес верифікації відео:

1. YouTube Data Viewer

Один з найпоширеніших інструментів для перевірки відео – «Citizen Evidence Lab». Сайт запустила правозахисна організація «Amnesty International», щоб було легше верифікувати відео в YouTube. Треба скопіювати посилання на відео, вставити у графу пошуку та натиснути «Go». Сайт показує, коли було завантажено відео, час завантаження (можна перевести в локальний час), ID відео (це окремо можна використовувати в Google для пошуку, щоб подивитися, де ще з'являлося подібне відео). Далі сайт допомагає, так би мовити, «розрізати» відео на кілька скриншотів, щоб можна було шукати ці картинки як зображення в Google чи інших браузерях. Сайт одразу дає лінк на Reverse Image Search.

Прикладом може слугувати новина, яку поширювали деякі українські медіа, що начебто 2015 року в містечку Жовтих Водах стався вибух на кислотному заводі. Як доказ поширювалося відео з підписом «Взрыв на кислотном заводе в Желтых Водах: видео 03.09.2015». Наприклад, на одному з YouTube-каналів це відео переглянули більш ніж 100 тисяч разів. Проект StopFake проаналізував²¹ відео та за допомогою пошуку подібних скриншотів встановив, що насправді на відео – вибух на заводі, але в Мехіко, 2012 року.

2. Розширення для браузера InVID

Інший корисний і багатий за функціоналом інструмент для перевірки відео і не тільки – плагін InVID. Це платформа, яка допомагає верифікувати достовірність і точність відеофайлів та іншу дотичну інформацію, яка поширюється в соцмережах. Вона існує як розширення для декількох браузерів, а також як мобільний додаток.

Працюючи з відео, InVID практично робить те саме, що і «Citizen Evidence Lab», фрагментує відео, розбиває його на кадри, і шукає ці кадри через різні пошуковики автоматично. Втім, тут також

---

21. Видеофейк: взрыв на уранодобывающем предприятии в Желтых Водах.
URL: <https://www.stopfake.org/videofejk-vzryv-na-uranodobyvayushhem-predpriyatii-v-zheltyh-vodah/>.

Youtube DataViewer

<https://www.youtube.com/watch?v=aMKp6LVF->

Go

Clear

Взрыв на кислотном заводе в Жёлтых Водах: видео
03.09.2015

03.09.2015 в Жёлтых Водах взорвался кислотный завод. Облако уже
принесло в Кривой Рог.

Video ID: aMKp6LVHX2A

Upload Date (YYYY/MM/DD): 2015-09-03

Upload Time (UTC): 16:49:32 (convert to local time)

Thumbnails:

[reverse image search](#)

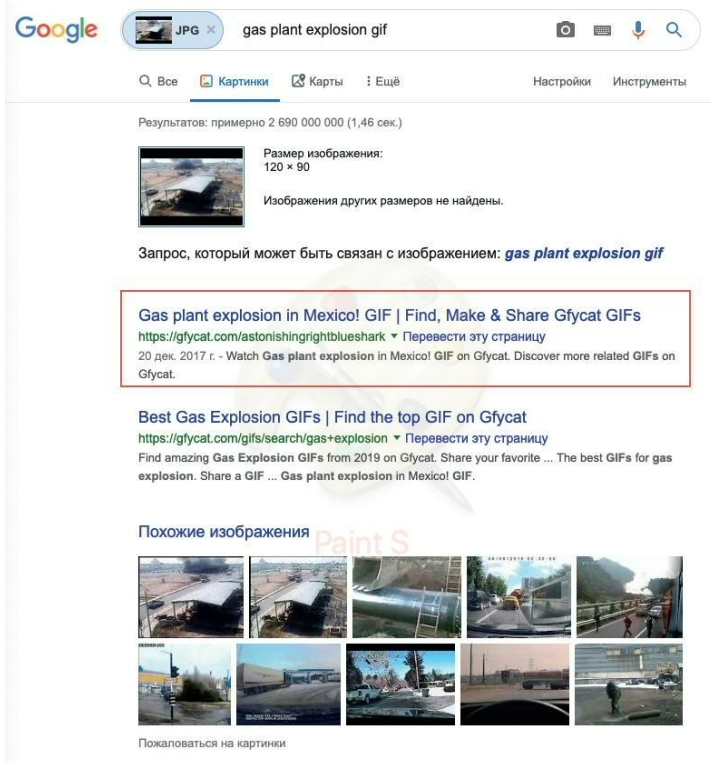

[reverse image search](#)

[reverse image search](#)

Скриншот – citizenevidence.amnestyusa.org.

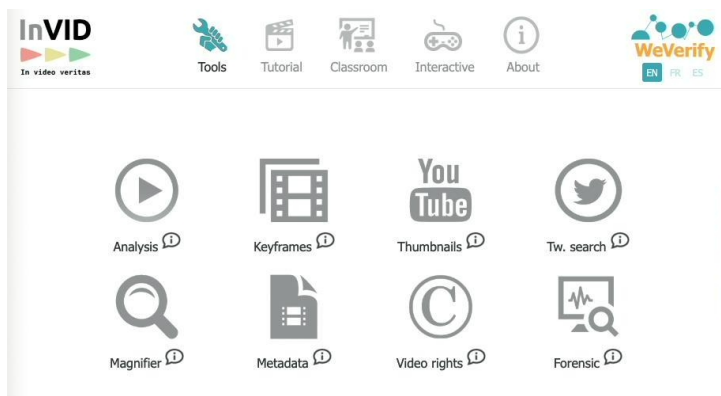

Скриншот – google.com.

можно використовувати різні пошукові системи, не тільки Google, але й, наприклад, Baidu. Разом з тим можна пошукати, де і коли відео почали поширювати в соцмережах, наприклад, в Twitter. Можна діставати метадані з зображення чи відео, якщо вони є, чи аналізувати зображення через Forensic (чи немає окремо доданих деталей на ньому).

3. Frame by Frame

Крім програми VLC, є також інші інструменти, які допомагають повільніше переглядати відео в YouTube, як «Frame by Frame for

Скриншот – плагін InVID.

Youtube». Це окреме розширення, яке можна додати в браузері Google Chrome, та переглядати будь-яке відео з різною швидкістю. В ручному режимі встановивши потрібну швидкість так можна помітити на відео підозрілі моменти, які могли бути змонтовані, підроблені.

Також до верифікації відео залучаються і чимало різноманітних інструментів, які допомагають перевірити, чи точно вказана гео-локація (Google Earth, Google Street View, Wikimapia), шукають різноманітні дані в соцмережах.

Перевірка відео охоплює і консультації з різноманітними експертами. Як, наприклад, проєкту StopFake довелося перевіряти відео²², на якому начебто сирійські військові взяли штурмом табір «українських бойовиків ІДІЛ», і яке активно поширювали російські медіа як доказ приєднання українців до міжнародної терористичної організації, перебування на одному боці з ними. Відео було постановним, з використанням акторів. І щоб встановити, що воно неправдиве,

22. Фейк: Сирійские военные взяли штурмом лагерь украинских боевиков ИГ. URL: <https://www.stopfake.org/fejk-sirijskie-voennye-vzyali-shturmom-lager-ukrainskih-boevikov-ig/>.

треба було звернутися до сходознавця-арабіста щодо тонкощів мови, військових, які розуміють, як відбувається штурм насправді тощо.

ПОРАДИ ЩОДО ЦИТУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

Достовірність, а отже і вказування, які джерела використовуються в журналістському матеріалі, – один із базових стандартів професії, основа, на якій будується довіра читача до медіа. Правило вказувати, звідки була взята інформація, спільне для журналістів незалежно від країни, в якій вони працюють. І це те, що відрізняє професійне медіа від непрофесійних, доводить, що журналіст провів свою роботу, а не побудував свій матеріал на якихось припущеннях.

Ось такі поради з цитування джерел, наприклад, дає професор з комунікацій Університету Клеріон у Пенсильванії Скотт Куенн²³:

1. Завжди вказуйте джерела:
  - а) прямих і непрямих цитат;
  - б) висловлювань думки;
  - в) висловлювань на контроверсійні теми;
  - г) фактів, які ще не були підтверджені.
2. Вказуйте посилання на інформацію, яку поширюють люди, інформацію, яка була отримана з документів чи яка була взята з інших публікацій. Не посылайтеся на місце чи організацію загалом (Наприклад: «В бюджетному комітеті заявили про затвердження всіх позицій для ухвалення бюджету-2016». Так не правильно. Правильно: «Заступник голови комітету Верховної Ради України з питань бюджету Сергій Мельник заявив про затвердження всіх позицій для ухвалення бюджету 2016 року»).
3. Давайте посилання на джерело інформації якомога раніше в тексті. Взагалі місце для посилання на джерело – на початку чи наприкінці першого речення. Не змушуйте читача відгадувати, звідки ви взяли інформацію, і чия це цитата.

---

23. Kuehn A. Scott., Lingwall A. James. The Basics of Media Writing: A strategic Approach. CQ Press, 2017. 568 p.

4. Посилайтеся на джерела стільки, скільки це буде потрібно, щоб читачі зв'язали інформацію з коректними джерелами інформації.
5. Чітко формулюйте, хто і що ваші джерела. Скотт Куенн пропонує вказувати не тільки ім'я, прізвище джерела, але і його/її вік, місце походження (для очевидців, неекспертів). При другій та подальших згадуваннях у матеріалі достатньо буде писати одне прізвище.
6. Використовуйте дієслово «сказав/сказала» як присудок, яке вказуватиме на джерело. Звісно, хочеться використати й інші слова, такі як «заявив/заявила», «підтвердив/підтвердила», «попередив/попередила» тощо, але кожне з цих дієслів має інше смислове навантаження, аніж «сказав/сказала». «Сказав/сказала» – найоб'єктивніший, неупереджений варіант для посилання на джерело.

Викладач, журналіст інформаційного агентства Associated Press Тоні Роджерз також говорить²⁴ про важливість посилань на джерела в журналістських матеріалах. «Будь-коли, якщо інформація у вашій історії не з ваших особистих спостережень чи знань, вона повинна мати посилання на джерело», – говорить Роджерз. Одне з правил хорошого тону – мати посилання в кожному абзаці, якщо історія розказується за допомогою різноманітних коментарів, слів очевидців. Це може бути схожим на повторення, але для репортера важливо бути відвертим щодо того, звідки в нього взялася ця інформація.

Подібні принципи можна віднайти в редакційних статутах багатьох авторитетних медіа, наприклад BBC, які, однак, окремо обговорюють правила використання анонімних джерел інформації.

---

24. How to use Attribution Correctly as a Reporter. URL: <https://www.thoughtco.com/attribution-when-writing-news-stories-2074313>.

Уривок з редакційних рекомендацій BBC:

3.4.12

Зазвичай ми повинні ідентифікувати джерела інформації в етері та в інтернеті, значних контрибуторів, а також надавати про них інформацію, щоб наша авдиторія могла оцінити їхній статус.

3.4.13

Коли цитуємо анонімне джерело, особливо джерело, яке робить серйозні звинувачення, ми маємо вжити всіх необхідних заходів для захисту його ідентичності. Проте ми повинні дати авдиторії всю інформацію, яку можна дати, і так не ввести в оману статусом джерела. Кожного разу, коли історія, створена BBC, має анонімне джерело, відповідний редактор має право знати, хто ця особа, звідки інформація. У справах, пов'язаних із серйозними звинуваченнями, ми повинні чинити опір будь-якій спробі анонімного джерела запобігти розкриттю його особистості старшому редакторові BBC. Якщо це станеться, репортер має чітко пояснити, що інформація, отримана конфіденційно, не буде транслюватися, використовуватися.

Будь-яка пропозиція використовувати єдине анонімне джерело, яке робить серйозні звинувачення, або надати анонімність значущому контрибуторові, має бути передана директорові редакційної політики та стандартів, а також юридичному відділові. Ми повинні розглянути:

- чи історія становить значний суспільний інтерес;
- чи джерело достовірне і надійне, а також має відповідні знання про події, про які йде мова;
- будь-які юридичні питання;
- питання безпеки;
- чи є відповідь на серйозні звинувачення з боку зацікавлених осіб або організацій;
- чутливі та особисті проблеми;
- чи серйозне звинувачення було сказане, чи обґрунтоване в режимі «не для запису» (off records).

3.4.14

Ми повинні ретельно скласти звіт із звинуваченнями, що висунуло анонімне джерело, щоб пояснити:

- характер звинувачення;
- що твердження зробило анонімне джерело, а не BBC.

Коли не було належного підтвердження, ми повинні розглянути, чи доцільно тоді інформувати аудиторію.

Зазвичай ми не повинні використовувати два наявні шляхи повідомляти про звинувачення. Це має бути рішення редактора щодо того, чи правильно так додавати це до історії. Коли колеги з BBC будуть продовжувати цю історію, вони мають переконатися, що розуміють умови, за яких звинувачення було висунуте, і мають точно передавати інформацію.

Отже, окрема увага до використання анонімних джерел, посилання на них, показує, що репутація для BBC понад усе, як і довіра аудиторії.

Будь-яке авторитетне медіа так само уважно ставиться до цитування джерел інформації. Наприклад, інформаційне агентство Reuters зазначає: *«Наша репутація точності та свободи від упереджень спирається на достовірність наших джерел. Журналіст Reuters або фотоапарат – це завжди найкраще джерело на заході. Назване джерело завжди краще, ніж джерело без назви. Ми ніколи не повинні свідомо вводити в оману наше джерело, цитувати джерело, яке говорить одне на записі й, навпаки, щось явно суперечливе на тлі, цитувати джерела в множині, коли в нас є тільки одне. Анонімні джерела – найслабкіші джерела».*

ПЕРЕВІРКА ІНФОРМАЦІЇ В СОЦМЕРЕЖАХ І ПРАВИЛА КОРИСТУВАННЯ

Соцмережі все частіше виступають джерелами інформації в новинах, стають допоміжним інструментом для поширення матеріалів, залучення більшої аудиторії. Разом з тим вони стають і джерелом репутаційних ризиків, коли виявляється, що інформація, яка

поширювалася, була недостовірна, особа відмовилася від своїх слів чи видалила пост, акаунт був фейковий чи куплений спеціально, щоб поширити фейк тощо.

Помічниця професора з журналістики при Міннесотському університеті, учасниця проєкту Yale Information Society Валері Белер-Ганьйон присвятила окрему книжку використанню соціальних медіа в новинах BBC²⁵. Вона зазначає, що з 2006 по 2010 роки серія новин, таких як революція в М'янмі 2006 року, терористичні акти в Мумбаї, Іранська революція 2009 року, землетрус на Гаїті 2010 року, привели до того, що соцмережі стали використовувати систематично в роботі журналістів BBC.

Для журналістів стали розробляти окремі поради щодо використання інформації із соцмереж. Для BBC один з основних факторів – неупередженість. Важливо, щоб не було відчуття, що журналіст публікуючи чийсь пост, ділячись ним з іншими, прощтовхує тільки певну думку. BBC заохочує додавати контекст, чому саме це повідомлення використовується, додавати свої коментарі до посту, який поширюється, тощо. Також береться до уваги питання приватності та копірайту. Наприклад, забороняється використовувати зображення, знайдені в соцмережах, без дозволу їхніх власників.

Валері Белер-Ганьйон зазначає, що журналісти частіше використовують соцмережі не як єдине джерело інформації, а для розширення бекграунду, додаткової інформації, підтвердження того, що вже сказали інші джерела інформації. Також це скоріше інструмент для пошуку контактів, очевидців, нових історій, експертів, які вже потім можуть стати джерелами інформації. Втім експерти, яких опитала Белер-Ганьйон, погоджується, що точність у використанні соцмереж як джерел інформації ключова. Журналісти BBC підтверджують, що традиційні новинні цінності, стандарти, практики, продовжують використовуватися як лінзи для аналізу соціальних мереж щоденно.

---

25. Belair-Gagnon V. Social Media at BBC News: The Re-Making of Crisis Reporting. Routledge, 2015. 166 p.

Журналіст-розслідувач Майкл Гайден у своєму путівнику з верифікації окремо говорить про перевірку соціальних мереж. Він дає такі поради:

1. Аналізуйте джерело. Сьогодні легко створити акаунт у соцмережі, який начебто належатиме комусь іншому, та обманювати інтернет. Гайден нарахував мінімум 15 акаунтів у Twitter, схожих на реальний акаунт американського президента Доналда Трампа.
2. Перед тим як використати щось із соцмереж, зробіть ось що:
  - ▶ Не поспішайте і не хвилюйтеся про те, що будете першим/ою, хто помітить щось. Хвилюйтеся натомість про точність і ретельність.
  - ▶ Перевірте дати та кількість фоловерів акаунта. Ця інформація доступна на головній сторінці профілю більшості платформ. І так ви зможете зайвий час аналізувати акаунт, який був створений нещодавно чи з метою маніпуляцій.
  - ▶ Прочитайте біографічну інформацію, можливо, де є попередження про зняття з себе відповідальності. Акаунти створені для гумору чи пародій часто заявляють про це, що вони когось пародіюють, щоб вберегти себе від відповідальності.
  - ▶ Перегляньте таймлайн користувача. Чи схожі дії на той тип людини, якій належить цей профіль?
  - ▶ Шукайте різні варіанти одного й того ж імені на одній платформі та порівняйте їх, щоб визначити, який з них неавтентичний.
  - ▶ Шукайте варіанти одного й того ж імені на різних платформах, щоб порівняти, чи всюди ця людина пише подібні речі.
  - ▶ Завжди намагайтеся зв'язатися з людиною, коментар якої ви плануєте використати для підтвердження, використовуючи традиційні журналістські методи.
  - ▶ Перевірте наявність верифікації, чи є синя галочка поруч з іменем користувача? Чи могла б вона там бути?

Такі прості дії, які варто привчитися робити, набагато знизять ризик репутаційних помилок, які можуть підірвати авторитет журналіста, знизити довіру до нього.

Є ще настанови для журналістів, які збираються використовувати соцмережі як джерела інформації²⁶:

- ▶ Ніколи не сприймайте цитату, яку побачили онлайн, як те, що дійсно було сказане. Підтверджуйте її в джерела.
- ▶ Будьте обережні з мемами чи постами в соцмережах, які використовують чужі цитати публічних осіб. Особливо, якщо ці особи в центрі якогось конфлікту. Тролі підхоплюють будь-що, що перебуває в тренді.
- ▶ Виходьте на зв'язок з людиною, яку хтось інший процитував у пості, щоб підтвердити автентичність цитати.

Експерти Інституту масової інформації також розробили правила користування соцмережами для журналістів, які можна використовувати у своїй роботі²⁷:

1. За написану в соцмережах інформацію відповідає той, хто її написав. Журналіст несе відповідальність за перевірку цієї інформації і має повідомити аудиторію про правду, а не просто поставити в новини пост з Facebook. Журналіст має з'ясувати, чи це дійсно так, чи користувач соцмережі вигадав цю історію, чи є якісь інші деталі. Це основи журналістських стандартів. Крім того, це також питання балансу, а не тільки достовірності.
2. Користуючись соцмережами як джерелами інформації, потрібно перевіряти, чи справді автор поста – той, за кого себе видає. В пригоді тут можуть стати «сині галочки», тобто спеціально верифіковані акаунти, коли особа надає документи, показує компанії, що цей акаунт контролює саме вона. Крім синьої

26. A Guide to Open Source Intelligence. URL: https://www.cjr.org/tow_center_reports/guide-to-osint-and-hostile-communities.php?fbclid=IwAR30WFoaPgOJOCHuLLGY-_nycTmLDMD5s-W_9h5GDkx9BQy5Y07Oi8WHW3E#four.

27. Соцмережі: нові правила використання в журналістських матеріалах. Рекомендації від ІМІ. URL: <https://imi.org.ua/articles/sotsmerezhi-novi-pravylyaykorystannia-v-zhurnalists-kykh-materialakh-rekomendatsii-vid-imi/>.

галочки, підтвердженням ідентичності може слугувати ваше особисте знайомство з користувачем, особисте спілкування з ним, підтвердження від колег. Якщо профіль вам невідомий і ви не впевнені в його ідентичності, то перед тим, як постити інформацію з нього, проведіть базовий фактчекінг:

- ▶ Подивіться, коли створено профіль. Якщо нещодавно – це вже підозріло.
- ▶ Подивіться наповнення профілю. Якщо там тільки репости або дописи трапляються рідко і раптом публікується сенсаційний текст – це підозріло.
- ▶ Напишіть безпосередньо користувачеві, спробуйте з'ясувати деталі.
- ▶ Пошукайте підтвердження в колег.
- ▶ Водночас не забувайте, що навіть офіційні акаунти або сторінки відомих користувачів можуть зламати зловмисники.

Також виконавча директорка Інституту масової інформації Оксана Романюк радить **використовувати соцмережі як джерело інформації в таких випадках:**

1. Користувачі, ідентичність яких перевірена і підтверджена, пишуть самі про себе або про те, що з ними особисто сталося. В такому разі інформація потребує хіба що опрацювання відповідно до інших журналістських стандартів (балансу, повноти тощо).
2. Сфера експертизи користувача дозволяє йому коментувати тему. Експертам-конспірологам і диванним військам, які у всьому розбираються – від експорту кругляка, через вакцинацію і до воєнного стану – і щодо всього мають свою думку, не місце в новинах. Якщо експертний коментар незрозумілий, краще його не інтерпретувати власними словами, а попросити експерта про роз'яснення.
3. Йдеться про перевірені акаунти офіційних осіб, пресслужб, установ, організацій і інституцій. Наприклад, пресслужби українських державних структур системно розміщують офіційні повідомлення в соцмережах.

4. Ідентифікований і підтверджений користувач – єдине оперативне джерело інформації.
5. Ви точно знаєте з офіційних/достовірних джерел, що відбулася надзвичайна ситуація. І очевидці постануть фотографії з місця події, які можна верифікувати, а геолокацію підтвердити.
6. Користуючись соцмережами як джерелами, пам'ятайте, що необхідно відділяти факти від коментарів, емоцій, а також важливі новини від другорядних.
7. Якщо ви берете інформацію із соцмереж, обов'язково додайте до новини скриншот такої інформації і поставте посилання на першоджерело. Можна заархівувати пост на випадок, якщо його можуть видалити.

Не варто використовувати соцмережі як джерело в таких випадках:

1. Йдеться про пост, відкритий лише для друзів, так званий «підзамковий». Його можна публікувати лише з дозволу користувача.
2. Пости щодо надзвичайних або сенсаційних подій не можна публікувати в новинах без перевірки і підтвердження в інших джерел.
3. Інформацію від телеграм-каналів, на зразок dtp.kiev.ua, «Київ оперативний» тощо. Ці канали наповнюються інформацією від очевидців, і зазвичай дані, які там публікують, не перевіряють. Інформацію про надзвичайні події, ДТП, завжди варто уточнювати і перевіряти в офіційних джерелах, і лише після того ставити фотографії чи відео очевидців.
4. Пост написала особа, ідентичність якої вам не вдалося перевірити і підтвердити.
5. Пост написала особа на тему, що не належить до її сфери експертизи, або особа, яка може бути заангажованою.
6. Пост написала особа, яка не була учасником події/очевидцем, або подія не стосується її прямо, а вона лише висловлює свою емоційну оцінку ситуації.
7. Інформацію про військові об'єкти, оборону, пов'язану з війною, обстрілами, окупованими територіями, інформацію від осіб, які

називають себе в соцмережах військовими чи волонтерами, треба обов'язково декілька разів перевіряти перед публікацією. Першоджерелом таких новин точно не мають бути соцмережі. Те саме стосується російських джерел інформації.

8. Не варто робити матеріали на зразок «Реакція соцмереж на...», бо існує таке явище, як ефект інформаційної бульбашки. Кожен з нас у соцмережах оточений переважно колом однодумців, і «реакція соцмереж» для умовного Мураєва може виглядати зовсім інакше, ніж для умовного В'ятровича.

Які ще є інструменти для перевірки соцмереж у вільному доступі

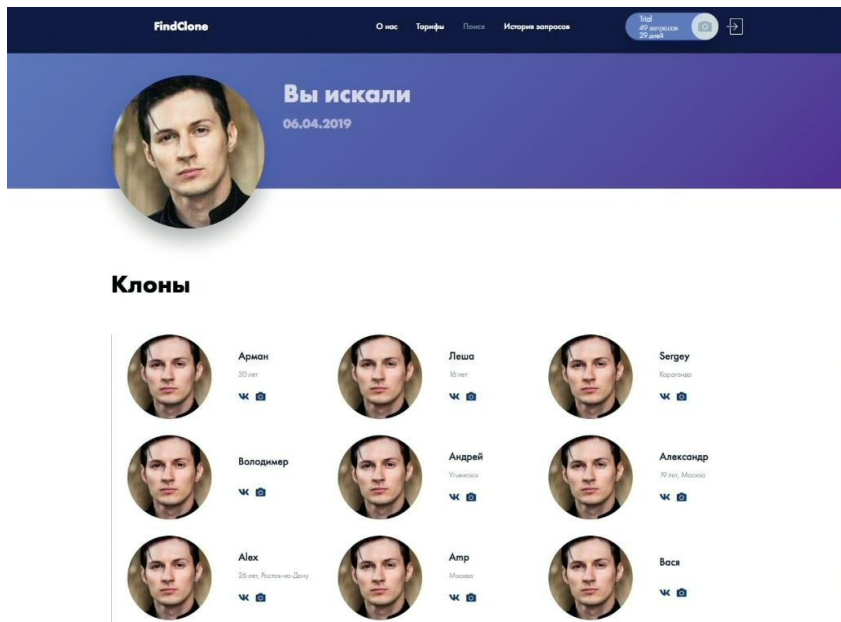
Сьогодні є чимало інструментів, які допомагають швидше аналізувати контент у соцмережах, перевіряти різні дані. Не всі вони у вільному доступі, як, наприклад, сайт <https://ripl.com/>, який ще нещодавно був безплатним ресурсом, а сьогодні перейшов на платну основу. Це окрема пошукова система по соціальних мережах, яка допомагає знаходити різну інформацію про потрібну людину.

1. Findclone

При аналізі соцмереж найчастіше використовується той самий пошук зображень у в Google (коли нам треба ідентифікувати, чи тій самій людині належить акаунт, підтвердити особистість). Також є й інші інструменти. Наприклад, розслідувачі Bellingcat використовують <https://findclone.ru/>, який допомагає знайти вашого клона, а, по суті, завантаживши фотографію ви зможете знайти всіх людей, їхні профілі в російській соцмережі ВКонтакте, де ця фотографія використовується. Розслідувач Bellingcat Арік Толер радить²⁸ не використовувати свій особистий мобільний номер для реєстрації, а на такі випадки мати окрему сім-картку.

---

28. Using the New Russian Facial Recognition Site SearchFace. URL: <https://www.bellingcat.com/resources/how-tos/2019/02/19/using-the-new-russian-facial-recognition-site-searchface-ru/>.

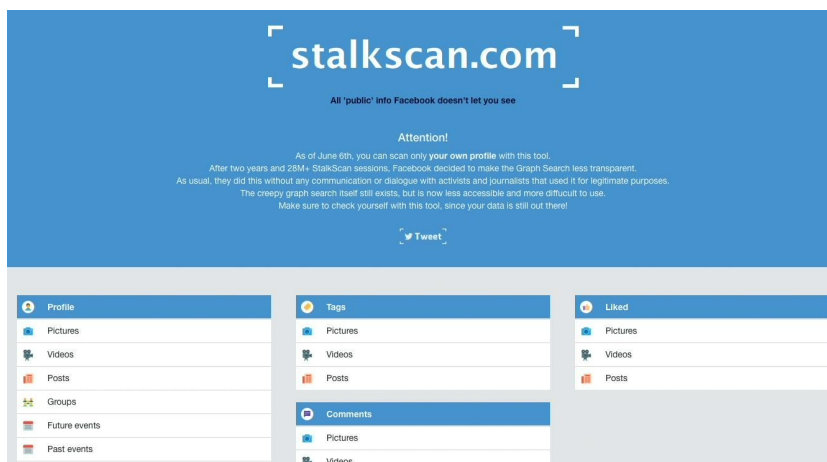
Скриншот – findclone.ru.

Такий сайт буде помічний, якщо треба знайти когось з пострадянських країн, ідентифікувати людину, яка служить в російській армії тощо.

2. Пошук у в Facebook та Twitter

Станом на червень 2019 року Facebook зактив функцію пошуку Graph Search, тобто навіть пошук по інформації, яка була доступна публічно, що допомагав у журналістських розслідуваннях, і на основі якого існувало чимало різноманітних інструментів. Журналісти і дослідники виступають за те, щоб доступ було знову відкритий, принаймні для людей, які використовуватимуть цей пошук з професійною метою. Один із таких інструментів, який раніше працював, – <https://stalkscan.com/>. Втім наразі на головній сторінці сайту

попередження, що Facebook зробив цей пошук ще менш прозорим і без обговорення з активістами та журналістами, які використовували цю можливість для законних цілей.

Скриншот – <https://stalkscan.com/>.

Поки що ж працює пошук у Twitter, який хоч і не дуже популярний в Україні, але корисний для глобального контексту, додаткової інформації, оперативної реакції тощо. До того ж цією соціальною мережею користуються як українські державні установи, так і політики, тому Twitter цікавий і для журналістів.

Найпоширеніший тут розширений пошук по твіттеру (<https://twitter.com/search-advanced>) або користування платформою <https://tweetdeck.twitter.com>. Це дуже корисний інструмент стеження за цією мережею, особливо для журналістів новинної служби. Розслідувачі радять складати окремі списки («Lists») з профілями різного тематичного наповнення, та стежити за ними на окремому екрані комп'ютера або за потрібними гештегами.

Розширений пошук

Слова

Усі ці слова

Саме ця фраза

Будь-яке з цих слів

Жодне з цих слів

Ці хеш-теги

Мова твітів

Усіма мовами

Люди

Від цих профілів

До цих профілів

Згадка про ці профілі

Місця

Поблизу цього місця

Визначення місцонаходження вимкнено

Дати

З цієї дати

до

Пошук

Скріншот – <https://twitter.com/search-advanced>

3. Botometer

Варто пам'ятати, що соціальні мережі також наповнені троями (користувачі-провокатори, користувачі, які цілеспрямовано працюють для поширення певного наративу, підсилення якоїсь теми) та ботами (імітують поведінку людини, автоматизовані програми, які керують фейковими акаунтами). Існують ознаки, за якими можна визначити, бот/троль поширює цю інформацію чи справжня людина. Також можна скористатися сайтом Botometer, який аналізує акаунт у Twitter та вираховує ймовірність того, що це може бути бот.

Загалом одне з основних правил роботи в соцмережах – не вірити всьому, що бачиш чи читаєш, зберігати здоровий глузд, перевіряти контент та акаунт перед тим, як ділитися цією інформацією зі своїми друзями. Це нові можливості інформаційного простору, але й нова відповідальність, особливо для журналістів, до думки яких прислухаються люди.

@s_vakarchuk

Screen name @s_vakarchuk
Display name Sviatoslav Vakarchuk
Description Personal Twitter Account
Location Kyiv, UKRAINE
URL facebook.com/sviatoslav.vak...
Date joined Mon Oct 12, 2009
Most recent post Mon Jun 17, 2019

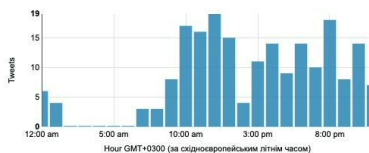
Twitter user ID 81828490
Tweet language uk
Recent tweets per week 9.9
Retweet ratio 43%

Tweets 4,986
Following 11
Followers 1,913,763
Likes 2
Lists 2,495

Tweets by day of week Last 200 tweets

Tweets by hour of day Last 200 tweets

Скриншот – <https://botometer.iuni.iu.edu>.

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Авторка – Людмила Опришко

Кожен журналіст, готуючи інформацію до поширення, має обов'язок її перевірити. Один з дієвих інструментів, яким він може скористатись, – Закон України «Про доступ до публічної інформації». Зазначений нормативно-правовий акт встановив легкий, швидкий і зручний механізм отримання відомостей, які становлять значний суспільний інтерес. Завдяки цьому журналісти систематично використовують його у своїй професійній діяльності. Крім того, вся інформація, отримана на запит, вважається достовірною і журналісти не несуть відповідальності за її поширення, якщо зроблять посилання на джерело. Отже, використання зазначеного закону надає додатковий юридичний захист працівникам медіа.

Зважаючи на це, доцільно розглянути приписи цього закону детальніше.

Сфера застосування Закону України «Про доступ до публічної інформації»

Зазначений нормативно-правовий акт визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Проте його дія **не поширюється** на отримання інформації суб'єктами владних повноважень при виконанні ними своїх функцій, а також на відносини **у сфері звернень громадян, які регулюються спеціальним законом**.

Із цього випливає, що в запитах на доступ до публічної інформації не можна порушувати питання, які розглядаються в порядку, визначеному Законом України «Про звернення громадян». Зокрема, вони не повинні містити скарг з вимогами про поновлення прав чи захист інтересів заявника, пропозицій чи зауважень стосовно роботи того або іншого органу влади чи клопотань та заяв із проханням про сприяння в реалізації прав та інтересів заявника. Якщо запит на інформацію за своїм змістом фактично матиме ознаки звернення – його розглянуть за правилами Закону України «Про звернення громадян». А це не сприятиме швидкому отриманню необхідної інформації. Тому правильно готуйте запит!

Важливо також пам'ятати, що існує низка спеціальних законів, які визначають порядок отримання тієї чи іншої інформації. До таких можна віднести закони України «Про адміністративні послуги», «Про Національний архівний фонд та архівні установи» та інші.

Приміром, Закон України «Про адміністративні послуги» чітко визначає, що його дія не поширюється на відносини у сфері доступу до публічної інформації. Відповідно, якщо журналіст має потребу в отриманні відомостей та документів, які надаються як адміністративні послуги (наприклад, витяг з технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки, витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку або виписку чи витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань тощо), він повинен подати

не запит на доступ до публічної інформації, а відповідну заяву на отримання адміністративної послуги.

Певні особливості доступу до публічної інформації існують в архівах. Частина 5 статті 22 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» передбачає, що доступ до інформації, якою володіють архівні установи та яка **не міститься** в архівних документах, здійснюється відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації». Але більша частина важливої інформації, що зберігається в архівах, міститься в архівних документах. Серед них є і рішення про виділення та передання у власність земельних ділянок, інші документи, пов'язані з приватизацією державного та комунального майна. На жаль, дістати доступ до таких документів на підставі Закону України «Про доступ до публічної інформації» практично неможливо, бо архівні установи користуються вищезазначеним спеціальним законом, який регулює доступ до архівних документів.

Окремий порядок встановлено стосовно доступу до матеріалів судових справ і судових рішень. Спеціальними законами можуть встановлюватися й інші особливості доступу до тієї чи іншої інформації. Це необхідно враховувати журналістам під час підготування запитів.

Водночас Закон України «Про доступ до публічної інформації» залишається одним з основних засобів отримання публічної інформації.

Публічна інформація

Закон дає таке означення публічної інформації: **публічна інформація** – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Як бачимо з наведеного означення, до публічної належить інформація, яка вже існує і відображена, задокументована на будь-яких

носіях. Розпорядник інформації у відповідь на запит не повинен спеціально створювати чи збирати ті чи інші відомості. З цього випливає, що запит повинен стосуватися лише тієї інформації, яка вже наявна в розпорядника або повинна в нього бути відповідно до його компетенції.

До публічної належать такі види інформації:

- уся інформація, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, тобто органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, органів влади Автономної Республіки Крим, інших суб'єктів, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких обов'язкові для виконання (пункт 1 частини першої статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації»);
- інформація щодо використання бюджетних коштів юридичними особами, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим (пункт 2 частини першої статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації»);
- інформація, пов'язана з виконанням особами делегованих повноважень суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, зокрема надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг (пункт 3 частини першої статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації»);
- інформація щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них, якщо йдеться про суб'єктів господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями (пункт 4 частини першої статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації»);
- інформація про стан довкілля; якість харчових продуктів і предметів побуту; аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян (частина друга статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації»);

- інша інформація, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідна інформація) (частина друга статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації»)²⁹.

Суспільно необхідна інформація

Суспільно необхідною вважають таку інформацію, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадян в оману, шкідливі для довкілля та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо³⁰.

Наведений перелік не вичерпний. Суспільно важливими можуть бути визнані й інші відомості. Зокрема, Європейський суд з прав людини визнав наявність суспільного інтересу до розміру оплати праці керівника однієї з великих приватних компаній (рішення у справі «Фресоз та Руар проти Франції», заява № 29183/95) або до змісту конституційного звернення члена угорського парламенту, яке стосувалося незаконного обігу наркотиків (рішення у справі «Угорська спілка громадянських свобод проти Угорщини», заява № 37374/05) та з багатьох інших питань.

Для віднесення інформації до суспільно необхідної потрібно, що б вона дійсно слугувала інтересам громади, зокрема:

- сприяла широкому обговоренню важливих питань громадського життя (як на місцевому, так і на державному рівнях);
- допомагала контролювати витрачання публічних коштів (бюджетних коштів, коштів комунальних і державних

29. Стаття 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#n86>; та п. 1.1 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 29.09.2016 № 10 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16#n47>.

30. Частина 2 статті 29 Закону України «Про інформацію».

підприємств тощо) та ефективність використання державного чи комунального майна;

- інформувала про діяльність органів державної та місцевої влади, обговорювала ухвалені нею рішення та їхній вплив на життя людей;
- створювала перешкоди в незаконному збагаченні чиновників і тим самим сприяла боротьбі з корупцією;
- повідомляла про наявність факторів, які негативно впливають на життя та здоров'я людей, можуть завдати шкоди довкіллю, безпеці громадян;
- допомагала виявленню порушень прав людини та інших правопорушень;
- сприяла інноваціям, науковим дослідженням тощо.

Запитувачі та розпорядники публічної інформації

За законом, запитувачем публічної інформації може бути юридична або фізична особа, а також об'єднання громадян без статусу юридичної особи.

Виняток: запит не може подавати суб'єкт владних повноважень. На нього цей закон не поширюється.

Отже, запитувачем може бути як журналіст (фізична особа), так і засіб масової інформації (юридична особа). Редакція ЗМІ, яка не має статусу юридичної особи, не може подавати запит на доступ до публічної інформації. Якщо ж такий запит буде направлений і на нього не надійде відповідь, або відповідь буде неточна, неповна тощо, – така редакція не зможе звернутися з позовом до суду.

З практичного погляду, журналістам доцільно подавати запити як фізичним особам, без зазначення своєї професійної належності. Бо інакше, як це не дивно, виникають труднощі при відстоюванні права на інформацію. Звісно, це стосується лише тих справ, де журналістам відмовляють у наданні інформації або надають неповну, неточну інформацію тощо.

Проблема, про яку йдеться, стосується оскарження порушення права на доступ до публічної інформації до офісу Омбудсмена. Практика показала, що скарги, де заявниками виступали журналісти, яким не надали запитувану інформацію, виявились неефективними. Адже офіс Уповноваженого з прав людини надсилав їх до правоохоронних органів для проведення досудового слідства за статтею 171 КК України, яке затягувалося на роки. Швидкого та результативного впливу на правопорушника не здійснювалося.

Судовий розгляд подібних справ також тривалий у часі. А тому нерідко механізм звернень до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини виявлявся найефективнішим. Для того щоб не втратити можливості його використовувати, доцільно подавати запит від журналіста, як від фізичної особи. Тим паче, що, за чинним законодавством, журналісти більше не мають привілеїв у доступі до публічної інформації.

Розпорядники публічної інформації:

- 1) суб'єкти владних повноважень – органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких обов'язкові для виконання;
- 2) юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, – стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів;
- 3) особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, зокрема надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, – стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків;
- 4) суб'єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами,

або є природними монополіями, – стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них.

- 5) суб'єкти господарювання будь-якої форми власності, які володіють:
  - інформацією про стан довкілля;
  - інформацією про якість харчових продуктів і предметів побуту;
  - інформацією про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян;
  - іншою інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією).

Доступ до публічної інформації можна отримати шляхом:

- 1) ознайомлення з публічною інформацією, яку оприлюднено:
  - в офіційних друкованих виданнях;
  - на офіційних вебсайтах в інтернеті;
  - на єдиному державному вебпорталі відкритих даних;
  - на інформаційних стендах тощо³¹;
- 2) отримання публічної інформації у відповідь на запит.

Запит на доступ до публічної інформації. Його форма та зміст

Запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що перебуває в його володінні³². Закон надав можливість подавати його у будь-якій формі, що **обирає сам запитувач**: усній, письмовій, іншій (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою).

---

31. Відповідно до пункту 4 частини 1 статті 14 Закону України «Про доступ до публічної інформації», розпорядник інформації зобов'язаний визначати спеціальні місця для роботи запитувачів з документами чи їх копіями, а також надавати право запитувачам робити виписки з них, фотографувати, копіювати, сканувати їх, записувати на будь-які носії інформації тощо.

32. Частина 1 статті 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Запит може бути індивідуальним чи колективним. Більше того, в ньому не потрібно пояснювати потребу в отриманні запитуваних відомостей, а можливість надання інформації не залежить від того, стосується вона автора подання чи ні.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» встановлює мінімальні вимоги до змісту запиту. Він повинен містити такі відомості:

- ім'я (найменування) запитувача, його поштову адресу **або** адресу електронної пошти, а також номер засобу зв'язку, якщо такий є;
- загальний опис інформації або вид, назву, реквізити чи зміст документа, щодо якого зроблено запит, **якщо запитувачеві це відомо**;
- підпис і дату.

Окремо хочемо звернути увагу на такі реквізити запиту, як дата та підпис. Їх необхідно проставляти лише в разі, коли документ подається **в письмовій** формі. Для запитів в іншій формі ця вимога не обов'язкова (хоча вказану інформацію все ж таки доцільно зазначати, по зможі, що б не створювати підґрунтя для суперечок).

Закон не регламентує обсягу інформації чи документів, які можна просити надати у відповідь на запит. Фактично, їх кількість не обмежена. Проте, готуючи документ, необхідно враховувати два чинники, які мають вплив на зміст запиту. Це строки надання відповіді та плата за надання інформації. Подання запиту стосовно великої кількості документів може призвести до збільшення строків підготування відповіді на нього та отримання рахунку на відшкодування витрат на ксерокопіювання на значну суму. Зважаючи на це, рекомендується не вносити до одного запиту надмірного обсягу інформації.

Готуючи запит про надання інформації, що становить **суспільний інтерес** (пункт 4 частини 2 статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації»), **необхідно цей інтерес обґрунтувати**, хоч закон і не зобов'язує до цього. Проте ця категорія інформації недостатньо означена та очевидна. Тому розпорядника необхідно переконати в тому, що запитувані відомості належать до публічної

інформації і не можуть обмежуватись у доступі. Отже, від належного обґрунтування суспільної необхідності таких відомостей багато в чому залежить можливість отримання позитивної відповіді на запит. Крім того, належне обґрунтування суспільного інтересу до запитуваної інформації дає можливість просити про звільнення від сплати витрат на копіювання та друк запитуваних документів, навіть якщо їх обсяг перевищує 10 сторінок³³.

При складанні запиту важливо також розуміти, які відомості можна вимагати від розпорядника, а які не можуть надаватися на запит.

Не підлягає обмеженню в доступі така інформація:

- 1) інформація про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
- 2) про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей;
- 3) про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, зокрема харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- 4) про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб;
- 5) про факти порушення прав і свобод людини, зокрема інформація, що міститься в архівних документах колишніх радянських органів державної безпеки, пов'язаних з політичними репресіями, Голодомором 1932–1933 років в Україні та іншими злочинами, що скоїли представники комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів³⁴;
- 6) розміри, види благодійної та іншої допомоги, що надається фізичним та юридичним особам чи одержується від них

33. Частина 4 статті 21 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

34. Пункти 1–5: Частина четверта статті 21 Закону України «Про інформацію».

особами, зазначеними в пункті 1, підпунктах «а» і «в» пункту 2 та пунктах 4 і 5 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», або державними органами, органами місцевого самоврядування;

- 7) розміри, види оплати праці, матеріальної допомоги та будь-яких інших виплат з бюджету або коштом технічної або іншої допомоги в межах реалізації в Україні програм (проектів) у сфері запобігання, протидії корупції особам, зазначеним у пункті 1, пунктах «а» і «в» пункту 2 та пунктах 4 і 5 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», а також одержані цими особами за правочинами, які підлягають обов'язковій державній реєстрації, а також подарунки, які регулюються цим Законом;
- 8) передачу в управління належним особам підприємств та корпоративних прав, що здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання корупції»;
- 9) конфлікт інтересів осіб, зазначених у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», та заходи з його врегулювання³⁵;
- 10) відомості, зазначені в декларації про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру, поданій відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», крім відомостей, зазначених в абзаці четвертому частини першої статті 47 вказаного Закону³⁶;
- 11) відомості, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, крім реєстраційних номерів облікових карток платників податків та паспортних даних³⁷;

35. Пункти 6–9: Частина 2 статті 60 Закону України «Про запобігання корупції».

36. Пункт 10: абз. 4 частини 1 статті 47 Закону України «Про запобігання корупції» та частина 6 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

37. Стаття 11 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

- 12) інформація щодо потенційного впливу генетично модифікованих організмів на здоров'я людини та навколишнє природне середовище³⁸;
- 13) інформація про місця зберігання документів Національного архівного фонду, що належать державі, територіальним громадам³⁹;
- 14) інформація про наявність на території певної адміністративно-територіальної одиниці земель державної та комунальної власності, не наданих у користування, що можуть бути використані під забудову, про наявність обмежень і обтяжень земельних ділянок, містобудівні умови та обмеження в містобудівному і державному земельному кадастрах⁴⁰;
- 15) матеріали генерального плану населеного пункту та детального плану території⁴¹;
- 16) інформація про зареєстровані права та їх обтяження, що містяться в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно⁴².

Крім того, не можуть належати до конфіденційних такі відомості:

- 1) інформація про використання бюджетних коштів юридичними особами, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим; а також пов'язана з виконанням особами делегованих повноважень суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором,

---

38. Частина друга статті 20 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів».

39. Частина 3 статті 15 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи».

40. Частина 5 статті 24 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

41. Частина 11 статті 17, частина 7 статті 19 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

42. Частина 1 статті 32 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

виключаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг; щодо умов постачання суб'єктами господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, товарів, послуг та цін на них; якою володіють суб'єкти господарювання і яка становить суспільний інтерес (суспільно необхідна інформація), зокрема інформація про стан довкілля; якість харчових продуктів і предметів побуту; аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян⁴³;

- 2) персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень⁴⁴.

Наведену інформацію розпорядник зобов'язаний надавати у відповідь на запит.

Розпорядник може обмежити доступ лише до конфіденційної, таємної та службової інформації і лише **за умови проведення трискладового тесту**. Обмеження доступу до інформації повинно відбуватися відповідно **до закону** при дотриманні сукупно таких вимог:

- 1) лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;
- 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

---

43. Частина 1 статті 7, частини 1, 2 статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

44. Частина 2 статті 5 Закону України «Про захист персональних даних».

3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Проте і в наведених випадках питання щодо законності обмеження доступу до інформації може розв'язуватись у суді.

З обмеженим доступом може бути інформація, а не документ. Якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений.

Отже, що вимагати в розпорядника – документ чи тільки інформацію з нього – вирішує запитувач. Ця позиція підкріплюється також вимогами частини другої статті 34 Конституції України та частини другої статті 7 Закону України «Про інформацію», відповідно до яких ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом.

Строки розгляду запиту

За загальним правилом розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію **не пізніше, ніж за п'ять робочих днів** з дня отримання запиту. Звертаємо увагу на те, що мова йде про робочі, а не календарні дні. Тобто фактично на розгляд одного запиту відведено тиждень.

Проте, якщо запит стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, розпорядник може продовжити строк розгляду запиту **до 20 робочих днів**. У цьому разі він повинен письмово поінформувати заявника про продовження строків розгляду запиту та надати обґрунтування такому рішенню. Вказане повідомлення в письмовій формі надсилається заявникові протягом п'яти робочих днів.

Варто зауважити, що в роботі журналіста трапляються випадки, коли необхідно терміново отримати ту чи іншу публічну інформацію. Особливо гостро це питання постає тоді, коли існує необхідність у захисті життя чи свободи особи, або йдеться про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, аварії, катастрофи,

небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що загрожують безпеці громадян. В такому разі запитувач може вимагати надання відповіді у найкоротші строки, але **не пізніше, ніж за 48 годин** з дня отримання запиту. Для цього необхідно переконливо викласти обставини, на підставі яких запитувач просить надати відповідь у скорочений термін. Якщо таке клопотання буде обґрунтоване, розпорядник зобов'язаний його задовольнити і надати відповідь у строк до 48 годин.

Плата за надання інформації

Закон не передбачає стягнення плати за надання інформації, проте визначає умови відшкодування фактичних витрат на ксерокопіювання та друк документів.

Якщо у відповідь на запит необхідно виготовити копії документів обсягом не більше ніж 10 сторінок, витрати на ксерокопіювання та друк не стягуються.

Не передбачено оплати за виготовлення копій документів, які стосуються самого запитувача, а також інформації, яка має суспільний інтерес. Тому, готуючи запит про надання таких відомостей не забудьте звернути увагу розпорядника на ці приписи закону, а також обґрунтувати суспільний інтерес там, де це доречно.

Якщо у відповідь на запит необхідно виготовити чимало копій документів, перші 10 сторінок повинні надаватися безплатно, а решта – за плату. Розмір фактичних витрат визначається відповідним розпорядником у межах граничних норм, встановлених Кабінетом Міністрів України. Якщо розпорядник інформації **не встановив** розміру плати за копіювання або друк, інформація надається **безплатно**.

З практичного погляду, цікаве питання щодо надання запитувачеві **сканованих** копій документів. Законодавство України не містить чітких вимог щодо оплати витрат на їх виготовлення, що дає можливість вважати, що зазначені копії надаються безплатно. Така думка з певними застереженнями викладена й у пункті 11.2 Постанови Пленуму

Вищого адміністративного суду України від 29.09.2016 № 10 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації»⁴⁵.

Зважаючи на це, доцільно в запитах просити про надання копій документів в електронній формі (у вигляді сканкопій). Це збільшує шанси безплатного отримання необхідних запитувачеві документів кількістю, що перевищує 10 сторінок.

Відмова в задоволенні запиту на інформацію

Розпорядник інформації має право відмовити в задоволенні запиту в такому разі:

- 1) розпорядник інформації не володіє і не зобов'язаний відповідно до його компетенції, передбаченої законодавством, володіти інформацією, щодо якої зроблено запит;
- 2) запитувана інформація належить до категорії інформації з обмеженим доступом відповідно до частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»;
- 3) особа, яка подала запит на інформацію, не оплатила передбачені статтею 21 Закону України «Про доступ до публічної інформації» фактичні витрати, пов'язані з копіюванням або друком;
- 4) не дотримано вимог до запиту на інформацію, передбачених частиною п'ятою статті 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

---

45. П. 11.2 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 29.09.2016 № 10 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації», де зазначено: «Аналіз частини другої статті 34 Конституції України та частини другої статті 7 Закону № 2657-XII свідчить, що особа має право вибирати на власний розсуд форму копій документів, які вона запитує, а саме паперову чи електронну. У разі якщо переведення в електронну форму (сканування) не є технічно неможливим та не покладає на розпорядника надмірний тягар, враховуючи ресурсні можливості, вимога щодо надання копії документів у сканованій формі повинна бути задоволена». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16#n270>.

Цей **перелік вичерпний**. Це означає, що розпорядник не може посилатися на будь-яку іншу підставу для відмови в наданні інформації, бо така його відповідь буде незаконна. Зокрема, розпорядник не має права відмовляти в наданні інформації через те, що запитовані відомості можуть бути одержані із загальнодоступних джерел. Подібна відповідь або відповідь не по суті запиту вважається неправомірною відмовою в наданні інформації.

Крім того, якщо розпорядник публічної інформації не володіє запитованими відомостями, але знає чи повинен знати в кого ця інформація є, він зобов'язаний направити запит належному розпорядникові, а не відмовляти в наданні запитованих відомостей. У такому разі він повинен поінформувати запитувача про направлення його запиту іншому розпорядникові. Тоді відлік строку розгляду запиту починається з дня отримання запиту належним розпорядником.

Відмовляючи в задоволенні запиту, розпорядник повинен повідомити заявника про своє рішення в письмовій формі, мотивувавши його. У відповіді він повинен зазначити:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові та посаду особи, відповідальної за розгляд запиту розпорядником інформації;
- 2) дату відмови;
- 3) **мотивовану підставу відмови;**
- 4) порядок оскарження відмови;
- 5) підпис.

Якщо відповідь розпорядника не відповідатиме викладеним вимогам, це також порушуватиме Закон України «Про доступ до публічної інформації».

Відстрочка в задоволенні запиту

Відстрочка в задоволенні запиту на інформацію допускається лише в одному разі – коли **непереборна сила** (тобто надзвичайні обставини техногенного, природного або екологічного характеру,

які не залежать від волі та бажання людини) перешкоджає наданню запитуваної інформації у визначені законом строки.

Рішення про відстрочку доводиться до відома запитувача в письмовій формі з роз'ясненням порядку його оскарження. Воно повинно містити відомості такого змісту:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові та посаду особи, відповідальної за розгляд запиту розпорядником інформації;
- 2) дату надсилання або вручення повідомлення про відстрочку;
- 3) причини, у зв'язку з якими запит на інформацію не може бути задоволений у встановлений законом строк;
- 4) строк, у який буде задоволений запит;
- 5) підпис.

Практики застосування відстрочки в задоволенні запиту на публічну інформацію наразі майже немає. Одразу після ухвалення Закону України «Про доступ до публічної інформації» були деякі спроби застосування цієї підстави з метою продовження тривалості розгляду запиту. Проте це скоріше пов'язано з браком знань щодо правил визначення строків надання відповіді на запит. З часом ця проблема зникла.

Оскарження порушень права на доступ до публічної інформації

Порушення права на доступ до публічної інформації можна оскаржити:

- 1) до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 2) до керівника розпорядника або вищому органу управління;
- 3) до суду.

Подача скарги до Уповноваженого з прав людини ґрунтується на приписах Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради

України з прав людини»⁴⁶, статті 212–3 і пункті 8–1 частини 1 статті 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), які надають право уповноваженим особам секретаріату Омбудсмена складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням права на доступ до публічної інформації.

Тому, у разі безпідставного ненадання запитуваної інформації (повним обсягом або частково) чи надання її з порушенням строків тощо, доцільно повідомити про це офіс Уповноваженого з прав людини і просити провести відповідну перевірку та скласти на відповідальних посадових осіб протокол про адміністративне правопорушення за статтею 212–3 КУпАП. Окрім протоколу, Омбудсмен має право видати приписи про усунення порушень права на доступ до публічної інформації, що нерідко справляє швидкий вплив на правопорушників і допомагає поновити права запитувачів.

Інший дієвий спосіб захисту права на отримання публічної інформації – подання скарги на неправомірні дії чи бездіяльність посадової особи, що відповідає за доступ до публічної інформації, до її керівника чи навіть до вищого органу управління. Зокрема, на практиці такі скарги були ефективні, коли незаконне рішення медичних установ оскаржувалося до обласного управління охорони здоров'я, яке поновлювало права запитувача. Головний офіс Служби безпеки України не раз виправляв протиправні рішення підпорядкованих йому територіальних органів і зобов'язував надати запитану публічну інформацію. Тому цей порядок варто активно використовувати для захисту порушених прав на інформацію.

---

46. Зокрема, пункти 11, 12, 14 частини 1 статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», які передбачають, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право, серед іншого, направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого в разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів; перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, зокрема тими, що ведуть оперативно-розшукову діяльність, втілюють виконання судових рішень, вносити в установленому порядку пропозиції щодо поліпшення діяльності таких органів у цій сфері; здійснювати інші повноваження, визначені законом. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>.

Але, якщо жоден з перших двох способів захисту права на доступ до публічної інформації не дав бажаного результату і права запитувача поновити не вдалося, – можна звернутися з позовом до суду. Пред'явити позов можна незалежно від того, чи оскаржувалися дії розпорядника до його керівника чи вищого органа управління, а також незалежно від подання скарги до офісу Омбудсмена.

Важливо пам'ятати, що позов до суду потрібно подавати у строк, що **не перевищує шести місяців** з моменту відмови в наданні інформації, надання неповної, недостовірної інформації або закінчення визначеного законом строку для надання відповіді на запит (якщо відповідь не надана).

Запитувач має право оскаржити до суду такі порушення своїх прав:

- 1) відмову в задоволенні запиту на інформацію;
- 2) відстрочку задоволення запиту на інформацію;
- 3) ненадання відповіді на запит на інформацію;
- 4) надання недостовірної або неповної інформації;
- 5) несвоєчасне надання інформації;
- 6) невиконання розпорядниками обов'язку оприлюднювати інформацію відповідно до статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації»;
- 7) інші рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації, що порушили законні права та інтереси запитувача.

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації до суду відбувається відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України.

Звертатися з таким адміністративним позовом необхідно до окружного адміністративного суду⁴⁷ за місцем проживання позивача або за місцем проживання відповідача (на вибір позивача), якщо відповідач – суб'єкт владних повноважень. Справи, у яких відповідачем є розпорядник публічної інформації, який не є суб'єктом

---

47. Частина 2 статті 20 КАС України.

владних повноважень, територіально підсудні за місцезнаходженням відповідача.

За подання такого позову необхідно сплачувати судовий збір. Якщо позивач – фізична особа його розмір становить 0,4 розміру прожиткового мінімуму на одну працездатну особу (2019 року це дорівнює 768,40 грн). Якщо ж позов подають юридична особа або фізична особа-підприємець, сума збору зростає до одного розміру прожиткового мінімуму на одну працездатну особу (2019 року це дорівнює 1921,00 грн).

Розділ 3.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РЕДАКЦІЙ

АВТОРСЬКЕ ПРАВО І ПЛАГІАТ

Автор – Алі Сафаров

Юридична відповідальність – це ті чи інші наслідки, пов'язані з порушенням встановлених державою або іншими суб'єктами правил поведінки. Зазвичай юридичну відповідальність розділяють на дисциплінарну (яка застосовується всередині підприємства або організації її керівництвом), цивільно-правову, адміністративну, кримінальну.

Конституція України зазначає:

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

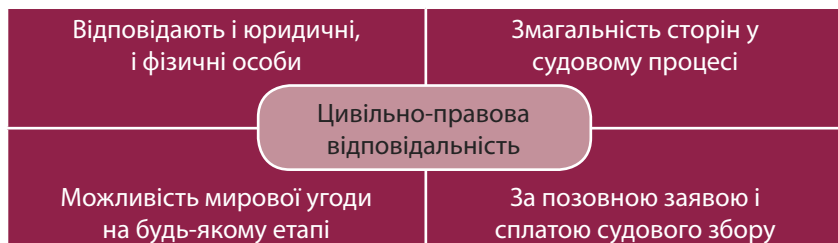
Юридична відповідальність настає за порушення прав і свобод, і зокрема авторських та суміжних прав. Засоби масової інформації і журналісти постійно працюють з авторським правом, навіть коли вони не знають про це або не звертають уваги. Статті, фотографії, відеорепортажі, передачі тощо – використання цих об'єктів суворо врегульовано законодавством. Недотримання вимог законодавства наражає ЗМІ і журналістів на додаткову небезпеку. Адже притягнення до відповідальності за порушення авторського права може призвести до шкідливих наслідків, аж до припинення діяльності ЗМІ або кримінальної відповідальності журналіста.

Юридична відповідальність саме засобів масової інформації як окремих юридичних осіб, а також їхніх керівників і журналістів як фізичних осіб за порушення авторського права може настати у вигляді:

- ▶ **цивільно-правової відповідальності** – за позовною заявою автора або особи, яка має відповідні права, в межах цивільного судового процесу, з необхідністю оплати судового збору, з необхідністю доведення своєї позиції кожною зі сторін;
- ▶ **адміністративної відповідальності** – відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, зі складанням уповноваженою посадовою особою протоколу про адміністративне правопорушення за заявою автора або особи, яка має відповідні права;
- ▶ **кримінальної відповідальності** – відповідно до Кримінального кодексу України за заявою автора або особи, яка має відповідні права, після проведення досудового розслідування в межах

кримінального провадження й ухвалення обвинувального вироку суду.

Найрозповсюдженіший вид – **цивільно-правова відповідальність**.

Частина друга статті 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначає, що при порушеннях будь-якою особою авторського права і (або) суміжних прав автор або інший суб'єкт авторських прав має право:

- а) вимагати визнання та поновлення своїх прав, зокрема заборонити дії, що порушують авторське право і (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;
- б) звертатися до суду з позовом про поновлення порушених прав та (або) припинення дій, що порушують авторське право та (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;
- в) подавати позови до суду про відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- г) подавати позови до суду про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсацій;
- д) вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі призупинення митних процедур, якщо є підозра, що можуть бути пропущені на митну територію України чи з її митної території контрафактні

примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технічних засобів захисту, в порядку, передбаченому Митним кодексом України;

- е) брати участь в інспектуванні виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виготовленням примірників творів, фонограм і відеограм, щодо яких є підстави для підозри про порушення чи загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- є) вимагати, в тому числі у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень;
- ж) вимагати від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, надання інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів і об'єктів суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту, та про канали їх розповсюдження;
- з) вимагати прийняття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та суміжних прав;
- и) звернутися до власника веб-сайту та (або) веб-сторінки, на якому (якій) розміщена або в інший спосіб використана відповідна електронна (цифрова) інформація, або безпосередньо до постачальника послуг хостингу, із заявою про припинення порушення.

Окрім зазначених вище варіантів цивільно-правової відповідальності, суд, відповідно до частини третьої статті 52 Закону, може постановити рішення про накладення на порушника штрафу розміром 10 відсотків від суми, присудженої судом на користь позивача. Сума штрафів передається в установленому порядку до Державного бюджету України. Також відповідно до частини четвертої статті 52 Закону суд може постановити рішення про вилучення чи конфіскацію всіх контрафактних примірників творів, фонограм,

відеограм чи програм мовлення, щодо яких встановлено, що вони були виготовлені або розповсюджені з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту. Це стосується також усіх кліше, матриць, форм, оригіналів, магнітних стрічок, фотонегативів та інших предметів, за допомогою яких відтворюються примірники творів, фонограм, відеограм, програм мовлення, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх відтворення і для виготовлення засобів обходу технічних засобів захисту. Зокрема під обладнанням розуміються і комп'ютерні сервери, пристрої для зберігання інформації тощо.

Треба пам'ятати, що цивільний позов передбачає змагальність сторін у судовому процесі – тобто кожна зі сторін має довести обставини, на які вона посилається. Зокрема в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 N 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав»⁴⁸ спеціально зазначено:

«12. Відповідно до частини третьої статті 10 ЦПК (1618–15) кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом (1618–15). При цьому порушником авторських і (або) суміжних прав можуть бути будь-які учасники цивільних відносин, що визначені в статті 2 ЦК (435–15), які своїми діями (бездіяльністю) порушують особисті немайнові і (або) майнові права суб'єктів авторських прав і (або) суміжних прав.

У зв'язку з цим суду слід виходити з того, що майнова відповідальність за порушення авторського права і (або) суміжних прав настає за наявності певних, установлених законом, умов: факту протиправної поведінки особи (наприклад, вчинення дій, передбачених статтями 50 та 52 Закону N 3792-XII) (3792–12); шкоди, завданої суб'єкту авторського права і (або) суміжних прав; причинно-наслідкового

---

48. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 N 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10>.

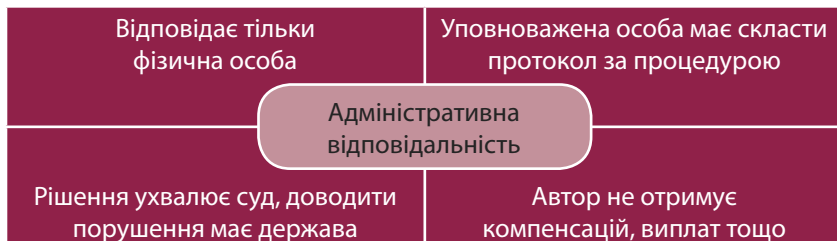
зв'язку між завданою шкодою та протиправною поведінкою особи; вини особи, яка завдала шкоди.

Позивач повинен довести факт наявності в нього авторського права і (або) суміжних прав, факт порушення його прав відповідачем або загрозу такому порушенню, розмір шкоди (за винятком вимоги виплати компенсації), якщо вона завдана, та причинно-наслідковий зв'язок між завданою шкодою і діями відповідача. При цьому суду слід виходити із наявності матеріально-правової презумпції авторства (частина перша статті 435 ЦК (435–15), стаття 11 Закону N 3792-XII) (3792–12). Зокрема, первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Це положення застосовується також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора.

Відповідач, який заперечує проти позову, зобов'язаний довести виконання вимог Закону N 3792-XII (3792–12) при використанні ним об'єкту авторського права і (або) суміжних прав, а також спростувати передбачену цивільним законодавством презумпцію винного завдання шкоди (статті 614 та 1166 ЦК) (435–15).»

Інший вид відповідальності – **адміністративна**. Основне джерело в цьому разі – Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відповідно до статті 9 цього Кодексу, адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Головний критерій віднесення порушення до кримінального або адміністративного – ступінь суспільної небезпеки, тобто ступінь завданої шкоди. При цьому треба пам'ятати, що

в адміністративному провадженні саме держава виступає стороною обвинувачення в особі уповноважених на те органів.

Щодо власне адміністративної відповідальності за порушення авторського права, то така відповідальність передбачається статтями 51–2, 164–9, 164–17 Кодексу України про адміністративні правопорушення:

«**Стаття 51–2.** Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності

Незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, топографії інтегральної мікросхеми, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, –

тягне за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення.»

Стаття 164–9. Незаконне розповсюдження примірників аудіо-візуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних

Розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних, упаковки яких не марковані контрольними марками або марковані контрольними марками, що мають серію чи містять інформацію, які не відповідають носію цього примірника, або номер, який не відповідає даним Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок, –

тягне за собою накладення штрафу від десяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних.

Та сама дія, вчинена особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з правопорушень, зазначених у частині першій цієї статті, –

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних.

Стаття 164–17. Порушення умов і правил, що визначають порядок припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет

Порушення умов і правил, що визначають порядок припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет, у тому числі невчинення власником веб-сайту, постачальником послуг хостингу передбачених законодавством про авторське право і суміжні права дій щодо унеможливлення доступу користувачів мережі Інтернет до об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, ненадання або несвоєчасне надання відповіді на заяву суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав власником веб-сайту, постачальником послуг хостингу, наведення завідомо недостовірних відомостей у відповіді на заяву суб'єкта

авторського права і (або) суміжних прав, власником веб-сайту, постачальником послуг хостингу, а також нерозміщення власниками веб-сайтів, постачальниками послуг хостингу на власних веб-сайтах, в публічних базах даних записів про доменні імена (WHOIS) достовірної інформації про себе, –

тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення за одне з правопорушень, зазначених у частині першій цієї статті, –

тягнуть за собою накладення штрафу від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Протоколи, якими фіксуються зазначені правопорушення, можуть скласти посадові особи Національної поліції або органів державної податкової служби (п. 1 ч. 1 ст. 255 КпАП); державні інспектори з питань інтелектуальної власності (п. 10 ч. 1 ст. 255 КпАП); державні інспектори сільського господарства (п. 12 ч. 1 ст. 255 КпАП). При цьому в протоколі, відповідно до статті 256 КпАП, обов'язково мають бути зазначені: дата і місце його складення, посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (у разі її виявлення); місце, час скоєння і суть адміністративного правопорушення; нормативний акт, який передбачає відповідальність за це правопорушення; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності; інші відомості, необхідні для розв'язання справи. Якщо правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду, про це також зазначається в протоколі. Окрім того, у протоколі про адміністративне правопорушення, склад якого передбачений ст. 51–2 КпАП, обов'язково має бути зазначене, які саме дії правопорушника утворюють незаконне використання, привласнення авторства чи інше незаконне порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності і статтю якого спеціального закону ними порушено. Також, через те що обов'язкова ознака цього правопорушення – наявність потерпілого,

права якого порушені, то, крім названих вище даних у протоколі, ще мають бути зазначені суб'єкт права інтелектуальної власності та повні дані щодо нього (прізвище, ім'я, по батькові, назва юридичної особи, адреса не тільки правопорушника, а й потерпілого, документ, який підтверджує право інтелектуальної власності)⁴⁹.

Найсुворіша відповідальність у системі юридичної відповідальності за правопорушення – **кримінальна**. Вона настає лише за правопорушення, передбачені Кримінальним кодексом України, які характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки і шкідливими наслідками.

Порушення авторського права як кримінальне правопорушення передбачено статтею 176 Кримінального кодексу України:

«Стаття 176. *Порушення авторського права і суміжних прав*

1. Незаконне відтворення, розповсюдження творів в науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та

49. Верховний Суд України, 01.01.2006, «Узагальнення застосування судами законодавства у справах про адміністративні правопорушення у сфері інтелектуальної власності» (статті 51–2, 164–9 КпАП). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na018700-06>.

розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, камкординг, кардшейрінг або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, а також фінансування таких дій, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, –

караються штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

- 2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі, –*

караються штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

- 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, –*

караються штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Примітка. У статтях 176 та 177 цього Кодексу матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а завданою в особливо великому розмірі – якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.»

Станом на 2019 рік значний розмір матеріальної шкоди за статтею 176 становить 19210,00 грн, великий розмір – 192100,00 грн, а особливо великий розмір – 960500,00 грн. Тобто для притягнення до відповідальності за статтею 176 Кримінального кодексу обвинувачення в суді має довести, що особа зробила відтворення або розповсюдження об'єкта авторського права або суміжних

прав, таке відтворення або розповсюдження були незаконні, і таке відтворення або розповсюдження завдали доведеної шкоди на щонайменше 19210,00 грн.

Порушення авторських і суміжних прав можуть бути різними. Їх невичерпний перелік наведено в статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, такими порушеннями визнаються:

«Стаття 50. Порушення авторського права і суміжних прав

Порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для захисту таких прав, у тому числі судового, є:

- а) вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, визначені статтями 14 і 38 цього Закону, та їхні майнові права, визначені статтями 15, 17, 27, 39–41 цього Закону, з урахуванням умов використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, передбачених статтями 21–25, 42, 43 цього Закону, а також зловживання посадовими особами організації колективного управління службовим становищем, що призвело до невиплати або неналежних розподілу і виплати винагороди правовласникам;*
- б) піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, незаконне оприлюднення програм організацій мовлення, камкординг, кардшейрінг, а також Інтернет-піратство, тобто вчинення будь-яких дій, які відповідно до цієї статті визнаються порушенням авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет;*
- в) плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;*

- г) ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення;
  - д) вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав;
  - е) будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;
  - є) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління;
  - ж) розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі;
- з) камкординг, кардшейрінг.»

Найчастіше порушення – це використання об'єкта авторського (суміжного) права без дозволу автора або іншої особи, якій автор надав відповідні повноваження тим чи іншим способом. Як нагадує Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові від 04.06.2010 N 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав»⁵⁰,

«18. Авторське право виникає в силу факту створення інтелектуальною творчою працею автора або співавторів твору науки, літератури і мистецтва. Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми з урахуванням

---

50. Закон України «Про авторське право і суміжні права». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10>.

суті твору (зокрема, письмової форми, електронної форми, речової форми). Якщо не доведено інше, результат інтелектуальної діяльності вважається створеним творчою працею.

Правова охорона поширюється як на оприлюднені, так і на не оприлюднені, як на завершені, так і на не завершені твори, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо).

Відповідно до статті 9 Закону N 3792-XII (3792–12) частина твору, яка може використовуватися самостійно, у тому числі й оригінальна назва твору, розглядається як твір і охороняється відповідно до цього Закону (3792–12). Таким чином, назва твору, фрази, словосполучення та інші частини твору, які можуть використовуватися самостійно, підлягають охороні як об'єкт авторського права тільки у тому випадку, коли вони є результатом творчої діяльності автора і є оригінальними.

Передбачена Законом N 3792-XII (3792–12) правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі, наприклад на шахову партію, методи навчання (частина третя статті 8 Закону N 2627-III) (2627–14).»

При цьому об'єкти авторського права – різноманітні результати творчої діяльності. Невичерпний перелік таких об'єктів наведений у частині першій статті 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

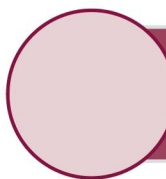
Навіть фотографія в інстаграмі чи запис у фейсбуці – об'єкти авторського права. І той факт, що ці об'єкти викладені в інтернеті, ще не означає автоматичного дозволу на їх використання іншими.

Об'єкти авторського права

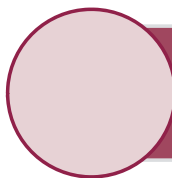
За загальним правилом, будь-яке використання об'єкта авторського права має відбуватись лише з дозволу автора і з виплатою йому винагороди. При цьому право автора не має бути зареєстроване в будь-яких державних органах, не може бути обмежене моментом оприлюднення твору, професійністю автора, наявністю оплати, визначенням якихось тем тощо.

Вичерпний перелік випадків, коли допускається використання об'єктів авторського права без згоди автора, але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, наведений у статті 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, до таких випадків належать:

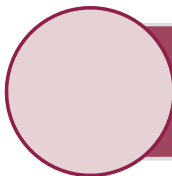

Цитування, тобто використання коротких уривків з опублікованих творів обсягом, виправданим поставленою метою

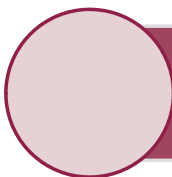

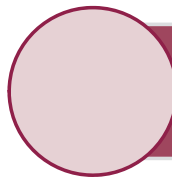
Використання літературних і художніх творів у матеріалах навчального характеру

Відтворення вже оприлюднених раніше статей в друкованих ЗМІ або публічно сповіщених творів з поточних економічних, політичних, релігійних та соціальних питань, коли право на таке відтворення спеціально не заборонив автор

Відтворення у фотографіях чи кіно про поточні події інших творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій, обсягом, виправданим інформаційною метою

Відтворення з інформаційною метою публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів обсягом, виправданим поставленою метою

Варто пам'ятати, що реклама, яка розміщується в засобах масової інформації, в інтернет-ресурсах тощо – також об'єкт авторського права, навіть якщо вона розміщена як соціальна реклама. Наприклад в етерах телеканалу «Україна» транслювався відеоролик, у якому з 37 по 45 секунду використано сценічний образ відомої співачки, яка виконує фрагмент власної пісні у студії звукозапису та озвучує фразу: «Ми слухаємо українську пісню та розвиваємо свій культурний простір. Українське – це модно». Рішенням суду від 04 квітня 2019 року

у справі № 757/27183/18-ц⁵¹ з юридичної особи, що розміщувала зазначений ролик, за порушення авторського права стягнуто на користь співачки 268 940 грн та 01 грн у рахунок відшкодування моральних збитків та судові витрати розміром 3394 грн 20 коп.

Підсумовуючи, можна дати кілька рекомендацій засобам масової інформації і журналістам для забезпечення себе від юридичної відповідальності за порушення авторського права.

Уникайте використовувати твори (статті, фотографії, малюнки, відео тощо) з інтернету. Навіть сфотографована на мобільний телефон та наявна у вільному доступі в соціальних мережах фотографія – об'єкт авторського права

Якщо ви використовуєте чужі тексти, фотографії тощо, то обов'язково переконайтеся, що таке використання законне і не заборонене автором, а також позначайте при цьому ім'я автора і джерело запозичення.

У разі необхідності отримання дозволу від автора на використання твору, укладіть такий дозвіл у письмовому вигляді з дотриманням вимог закону

---

51. Рішення суду від 04 квітня 2019 року у справі № 757/27183/18-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81750932>.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕЗІНФОРМАЦІЮ

Автор – Алі Сафаров

У частині про авторське право наведено загальну інформацію про юридичну відповідальність. Зокрема, зазначено, що юридична відповідальність – це ті чи інші наслідки, пов'язані з порушенням установлених державою або іншими суб'єктами правил поведінки, і що зазвичай її розділяють на дисциплінарну (яка застосовується всередині підприємства або організації її керівництвом), цивільно-правову, адміністративну, кримінальну.

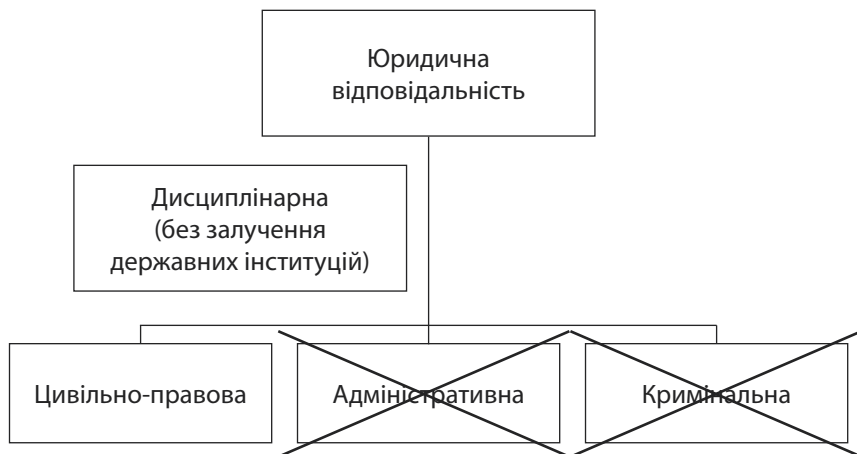
Відповідальність за дезінформацію, тобто відповідальність за розповсюдження неправдивої і недостовірної інформації, в українському законодавстві обмежується лише цивільно-правовою відповідальністю. Кримінальна стаття за наклеп і образу була вилучена з Кримінального кодексу України у 2001 році. Адміністративної відповідальності за розповсюдження недостовірної інформації також нема, за винятком розповсюдження неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку (ст. 173–1 КпАП⁵²). Тож загалом юридична відповідальність за розповсюдження неправдивої інформації обмежується цивільно-правовою відповідальністю.

Відповідальність за розповсюдження недостовірної інформації передбачається не тільки для журналістів і засобів масової інформації – вона загальна, і закріплена в Конституції України, Цивільному кодексі України та низці інших законів. Зокрема, стаття 32 Конституції України серед основних прав людини зазначає⁵³:

*«**Стаття 32.** Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.*

52. Ст. 173–1 КпАП. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

53. Стаття 32 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.»

Відшкодування матеріальної і моральної шкоди передбачено статтями 22 і 23 Цивільного кодексу України⁵⁴. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначає суд залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості

54. Статті 22 і 23 Цивільного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина – підстава для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності та справедливості.

Стаття 277 Цивільного кодексу України деталізує порядок спростування недостовірної інформації⁵⁵:

«Стаття 277. Спростування недостовірної інформації»

1. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.
2. Право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації щодо особи, яка померла, належить членам її сім'ї, близьким родичам та іншим заінтересованим особам.
4. Спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію.

Поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якій вона працює.

Якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування.

5. Якщо недостовірна інформація міститься у документі, який прийняла (видала) юридична особа, цей документ має бути відкликаний.
6. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено у друкованих або інших засобах масової інформації, має право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації

---

55. Стаття 277 Цивільного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

у тому ж засобі масової інформації в порядку, встановленому законом.

Якщо відповідь та спростування у тому ж засобі масової інформації є неможливими у зв'язку з його припиненням, така відповідь та спростування мають бути оприлюднені в іншому засобі масової інформації, за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію.

Спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила.

7. Спростування недостовірної інформації здійснюється у такий же спосіб, у який вона була поширена.»

Варто зазначити, що саме з себе спростування недостовірної інформації не становить відповідальність у розумінні негативних наслідків для порушника. Спростування лише поновлює порушене право особи, щодо якої розповсюджено недостовірну інформацію. Відповідальність – це саме компенсація завданої шкоди. Додатково як відповідальність Цивільний кодекс України передбачає також можливість вилучення виготовленої інформації і її знищення⁵⁶:

«Стаття 278. *Заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права*

- 1. Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації.*
- 2. Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене в номері (випуску) газети, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які випущені у світ, суд може заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення, а якщо усунення порушення неможливе, – вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення.»*

---

56. Стаття 278 Цивільного кодексу України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Схематично можна відобразити процес настання відповідальності за розповсюдження недостовірної інформації так:

Зазначені вище механізми реагування поширюються на будь-який спосіб розповсюдження недостовірної інформації, починаючи від діяльності телебачення, радіо чи газет і закінчуючи написами на паркані – вони не залежать від наявності чи браку статусу засобу масової інформації чи журналіста. Зокрема, зазначені вище механізми реалізуються стосовно інтернету. При цьому Пленум Верховного суду України в Постанові № 1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» у пункті 12 пояснює, як саме означувати відповідача, тобто особу, яка розповсюдила недостовірну інформацію⁵⁷:

57. Постанова Пленуму Верховного суду України № 1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

«12. Належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайта, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві (пункт 2 частини другої статті 119 ЦПК).

Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайта – вільним, належним відповідачем є власник веб-сайта, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації.

Дані про власника веб-сайта можуть бути витребувані відповідно до положень ЦПК в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет.

Якщо недостовірна інформація, що порочить гідність, честь чи ділову репутацію, розміщена в мережі Інтернет на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як засіб масової інформації, то при розгляді відповідних позовів судам слід керуватися нормами, що регулюють діяльність засобів масової інформації.»

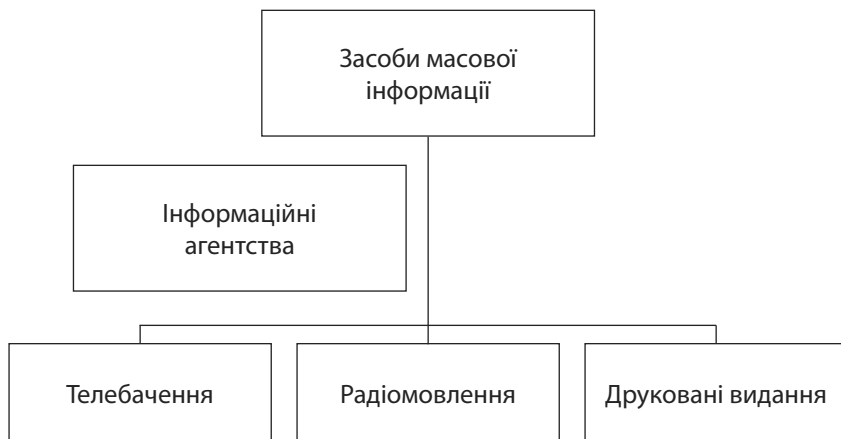
Варто звернути увагу, що Пленум Верховного суду України розділяє звичайний інтернет і інформаційні ресурси в інтернеті, зареєстровані як засоби масової інформації. Однак станом на червень 2019 року в Україні немає законодавчого регулювання інтернет-медіа.

Інформаційні агентства реєструються і діють відповідно до Закону України «Про інформаційні агентства»⁵⁸. Його стаття 5 визначає, що діяльність інформаційних агентств – це збирання, обробка, творення, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції. При цьому, відповідно до статті 29, інформаційні агентства розповсюджують інформаційну продукцію за допомогою засобів комунікації, таких як: друковані та

---

58. Закон України «Про інформаційні агентства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80>.

екранні видання, радіо, телебачення (кабельне, супутникове, глобальне), електричний та електронний зв'язок (телеграф, телефон, телекс, телефакс), комп'ютерні мережі та інші телекомунікації. Тож офіційний статус засобу масової інформації в інтернеті мають лише інформаційні агентства, які зареєстровані належним чином відповідно до статті 12 і розповсюджують свою інформаційну продукцію саме за допомогою всесвітньої мережі.

Інші інформаційні ресурси в інтернеті, навіть якщо це вебсторінки телеканалів, радіоканалів, друкованих засобів масової інформації – не засоби масової інформації в розумінні чинного законодавства України.

Важливість наявності або браку статусу засобу масової інформації і журналіста обґрунтована особливим порядком відповідальності, передбаченим законодавством України. Попри те, що відмінність засобів масової інформації і журналістів як суб'єктів інформаційної діяльності – саме постійність, професійність і відповідальність під час збору, обробки і розповсюдження інформації, проте законодавство передбачає для них в певних випадках звільнення від відповідальності за розповсюдження неправдивої інформації.

За загальним правилом, визначеним статтею 302 Цивільного кодексу України⁵⁹, фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності. Виняток стосується лише інформації, отриманої з офіційних джерел (інформації органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звітів, стенограм тощо).

Натомість у засобів масової інформації і журналістів передбачається значно більше різноманітних підстав, які звільняють їх від відповідальності, зокрема відповідно до статті 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»⁶⁰. Телерадіоорганізації, журналісти, керівники не несуть відповідальності в таких випадках:

«Стаття 67. Звільнення від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності»

1. Телерадіоорганізація та її працівники не несуть відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, у разі:

- а) якщо ця інформація містилася в офіційних повідомленнях або одержана від органів державної влади, органів місцевого самоврядування у письмовій формі;
- б) якщо ця інформація є дослівним цитуванням заяв і виступів (усних і друкованих) посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, народних депутатів України, кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України та у депутати рад усіх рівнів, кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів;
- в) якщо ця інформація розповсюджувалася без попереднього запису та містилася у виступах осіб, які не є працівниками телерадіоорганізації;
- г) якщо вона є дослівним відтворенням матеріалів, поширених іншим засобом масової інформації або інформаційним агентством, з посиланням на нього;

---

59. Стаття 302 Цивільного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

60. Стаття 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.

г) якщо звільнення від відповідальності передбачено іншим законом.»

Підстави звільнення від відповідальності для газет і журналів передбачені в статті 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»⁶¹:

«Стаття 42. Звільнення від відповідальності

Редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо:

- 1) ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників);
- 2) вони містяться у відповіді на запит на інформацію, поданий відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», або у відповіді на звернення, подане відповідно до Закону України «Про звернення громадян»;
- 3) вони є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб;
- 4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації з посиланням на нього;
- 5) в них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом;
- 6) законом передбачено звільнення або непрягнення до відповідальності за такі дії.»

---

61. Стаття 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

Інформаційні агентства звільняються від відповідальності на підставі статті 35 Закону України «Про інформаційні агентства»⁶²:

«Стаття 35. Звільнення від відповідальності

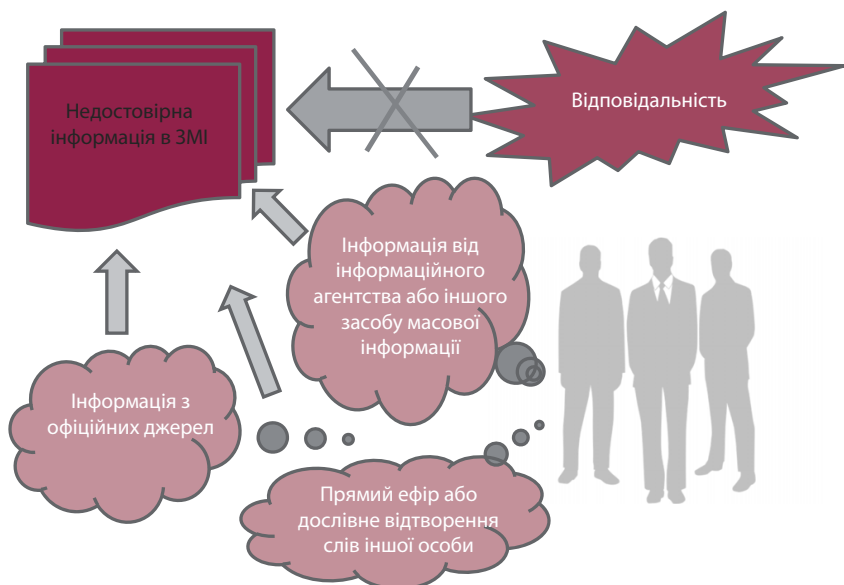
Інформаційне агентство, суб'єкти діяльності інформаційних агентств не несуть відповідальності за розповсюдження інформації, яка не відповідає дійсності, принижує честь і гідність громадян та організацій, порушує їх права і законні інтереси або являє собою зловживання свободою діяльності інформаційних агентств і правами журналіста, якщо ця інформація:

- 1) одержана від інших інформаційних агентств або засобів масової інформації і є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих цими агентствами чи засобами масової інформації, та якщо вони були спростовані відповідно до статті 33 цього Закону;
- 2) міститься у відповіді на запит на інформацію, поданий відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», або у відповіді на звернення, подане відповідно до Закону України «Про звернення громадян»;
- 3) є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб;
- 4) є результатом внесення змін, скорочень чи редагування продукції інформаційних агентств, здійснених без їх відома розповсюджувачем чи споживачем інформації;
- 5) законом передбачено звільнення або непритягнення до відповідальності за такі дії.»

---

62. Стаття 35 Закону України «Про інформаційні агентства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80>.

Узагальнюючи вищенаведене, можна визначити підстави звільнення від відповідальності журналістів і ЗМІ так:

Окрім цього, законодавство України передбачає особливий порядок відповідальності, якщо недостовірна інформація розповсюджена стосовно юридичних осіб – суб'єктів владних повноважень. Стаття 31 Закону України «Про інформацію» визначає⁶³:

«Стаття 31. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди

1. У разі якщо порушенням права на свободу інформації особи завдано матеріальної чи моральної шкоди, вона має право на її відшкодування за рішенням суду.
2. Суб'єкти владних повноважень як позивачі у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вправі вимагати в судовому порядку лише спростування недостовірної інформації про себе і не мають права вимагати відшкодування моральної

63. Стаття 31 Закону України «Про інформацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

(немайнової) шкоди. Це не позбавляє посадових і службових осіб права на захист честі, гідності та ділової репутації в суді.»

Додаткові умови відповідальності журналіста і звільнення його від відповідальності викладені у статті 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації і соціальний захист журналістів»⁶⁴. Зокрема, ця норма визначає:

«У разі відшкодування, відповідно до Цивільного кодексу України журналістом і засобом масової інформації заподіяної ними моральної (немайнової) шкоди на них покладається солідарна відповідальність з урахуванням міри вини кожного.

У разі розгляду судом спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або засобом масової інформації як відповідачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд вправі призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб засобу масової інформації. Суд враховує наслідки використання позивачем можливостей позасудового, зокрема досудового, спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі і гідності, ділової репутації та врегулювання спору в цілому. З урахуванням зазначених обставин суд вправі відмовити у відшкодуванні моральної шкоди.

Умислом журналіста та/або службової особи засобу масової інформації є таке їх/її ставлення до поширення інформації, коли журналіст та/або службова особа засобу масової інформації усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно небезпечні наслідки.

Журналіст та/або засіб масової інформації звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку.»

---

64. Стаття 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації і соціальний захист журналістів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80>.

Варто пам'ятати, що недостовірною інформація може бути лише щодо конкретних фактів і подій. Законодавство України відрізняє інформацію і оцінні судження, які винесені на підставі інформації. Відповідно до статті 30 Закону України «Про інформацію»⁶⁵:

«Стаття 30. Звільнення від відповідальності

1. Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.
2. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.»

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду».

На жаль, журналісти і засоби масової інформації далеко не завжди дотримуються вимог щодо достовірності інформації, не завжди перевіряють джерела, не завжди відділяють оцінні судження від фактів. Судова практика рясніє рішеннями судів про відшкодування журналістами і засобами масової інформації завданої шкоди: матеріальної і моральної.

---

65. Стаття 30 Закону України «Про інформацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

Зокрема, під час розгляду апеляційної скарги Другим апеляційним адміністративним судом у справі № 591/1000/19 суд апеляційної інстанції визнав порушення з боку сумської філії Суспільного телебачення у вигляді розповсюдження недостовірної інформації про одного з кандидатів в Президенти України в новинному випуску. При цьому в своїй Постанові від 29 лютого 2019 року апеляційний суд зазначив⁶⁶:

«З відеозапису сюжету теленовин від ІНФОРМАЦІЯ_1 року вбачається, що інформація наступного змісту «За інформацією громадського руху ЧЕСНО ОСОБА_2 фігурує у двох антикорупційних розслідуваннях, пов'язанні вони з використанням влади чи службового становища, чи всупереч інтересам служби та невжиття заходів щодо протидії корупції за часів перебування на посаді Міністра оборони України» – була озвучена ведучою програми новин шляхом дослівного відтворенням матеріалів, поширених іншим інформаційним агентством: «Громадський рух ЧЕСНО, з посиланням на нього.

...

Скаржник зазначає, що судом не коректно встановлено, що громадський рух ЧЕСНО є інформаційним агентством. В Державному реєстрі друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності відсутні відомості про громадський рух ЧЕСНО, як інформаційного агентства. Окрім того, в Державному реєстрі суб'єктів інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення також відсутні будь-які відомості щодо того, що громадський рух ЧЕСНО є телерадіокомпанією. Таким чином, відповідач ведуча новин ОСОБА_4 прокоментувала, а телекомпанія відтворила матеріал, який не відповідає дійсності, посилання на нього не може бути підставою для звільнення відповідачів від відповідальності, адже громадський рух ЧЕСНО не є інформаційним агентством.

...

---

66. Постанова у справі № 591/1000/19 від 29 лютого 2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80049535>.

Також скаржник звертає увагу на той факт, що судом першої інстанції до спірних правовідносин застосований Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, який не регулює правовідносини у сфері телерадіомовлення.

Законом, що регулює діяльність телерадіоорганізацій є Закон України «Про телебачення і радіомовлення», який передбачає звільнення від відповідальності телерадіоорганізацій при певних умовах. Така умова відповідно до пункту «г» частини першої статті 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» є дослівним відтворенням матеріалів, поширених іншим засобом масової інформації або інформаційним агентством, з посиланням на нього. Ні громадський рух ЧЕСНО, ні громадський аналітик громадського руху ЧЕСНО не мають жодного відношення до інформаційних агентств та інших засобів масової інформації. Тим більше, відповідачі у своєму випуску новин посилаються на інформацію ОСОБА_5, як на громадського аналітика громадського руху ЧЕСНО, а не як на фізичну особу.

...

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представника скаржника, переглянувши судові рішення в межах доводів і вимог апеляційної скарги та на підставі встановлених фактичних обставин справи, перевіrivши правильність застосування судом першої інстанції норм матеріального і процесуального права, колегія суддів дійшла висновку про часткові підстави для задоволення апеляційної скарги.

...

При цьому колегія суддів погоджується з аргументом скаржника про те, що при вирішенні справи суд першої інстанції застосував закон, який не підлягає застосуванню, оскільки телерадіоорганізація та її працівники не несуть відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності за умов, що визначені частиною 1 статті 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», а не Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».

Також колегія суддів погоджується з твердженням скаржника про те, що громадський рух ЧЕСНО не є інформаційним агентством.»

Тобто телеканал у своєму новинному репортажі використав інформацію з інтернету, що розмістила там громадська організація. Таке використання не дає підстав для звільнення від відповідальності у разі, якщо інформація громадської організації в інтернеті виявиться недостовірною. Засіб масової інформації і журналіст мають перевірити таку інформацію, або уникати від самостійного повторення такої інформації у власних сюжетах. В цьому конкретному випадку від телеорганізації не вимагалось відшкодувати завдану моральну шкоду. Проте в інших випадках, особливо коли інформація поширюється щодо приватної особи, а не посадової особи чи кандидата на пост президента, суди також задовольняють вимоги про відшкодування моральних збитків. Наприклад, Апеляційний суд Чернігівської області, розглядаючи справу № 742/3561/16-ц⁶⁷, не погодився з аргументами Комунального підприємства «Телекомпанія «Прилуки» і постановив стягнути по 3000 гривень на користь двох позивачів, стосовно яких телекомпанія розповсюдила недостовірну інформацію. Печерський районний суд м. Києва в своєму рішенні від 16 листопада 2017 року у справі 757/42171/17-ц⁶⁸ зобов'язав інформаційне агентство «Наблюдатель» виплатити 5000 гривень на користь позивача, який звинуватив інформаційне агентство в розповсюдженні недостовірної інформації, не погодившись з аргументацією відповідача про наведення лише оцінних суджень в інформаційному матеріалі про корупцію.

Варто також зазначити, що у випадках, коли недостовірна інформація поширюється за допомогою інтернету, зокрема через соціальні мережі – суди можуть розглядати зазначені вище підстави звільнення журналістів і засобів масової інформації за аналогією права. Проте навіть такий розгляд не завжди рятує журналіста від

---

67. Рішення у справі № 742/3561/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69133276>.

68. Рішення у справі 757/42171/17-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71850391>.

відповідальності. Наприклад, у рішенні Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 01 березня 2019 року, ухваленого за результатами розгляду справи 200/20351/18⁶⁹ суд, хоча й аналізує підстави для звільнення від відповідальності, передбачені статтею 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»⁷⁰ за аналогією права, проте визначив, що джерелами інформації журналіста не офіційні документи тощо, а отже інформація недостовірна. За результатом розгляду цієї справи, суд першої інстанції присудив журналістові, крім спростування інформації, також відшкодувати завдані збитки моральні та діловій репутації двом позивачам розміром 357408 гривень. Це рішення станом на червень 2019 року перебуває в апеляційній інстанції.

Підсумовуючи вищенаведене, важливо зазначити, що право на свободу слова і право на достовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї часом заходять у конфлікт між собою. Принципова позиція як українського законодавства і українських судів, так і міжнародного законодавства і Європейського суду з прав людини в розв'язанні такого конфлікту – віддавати перевагу праву особи на достовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї. Право на спростування переважає право на свободу висловлювань. Навіть свобода критики і ширша свобода втручання в приватне життя посадовців органів влади, про яку неодноразово йдеться в рішеннях Європейського суду з прав людини, не передбачає можливості розповсюдження недостовірної інформації і відмови від її спростування. В сучасному інформаційному середовищі, яке стрімко розвивається і розширюється завдяки різноманітним способам миттєвого обміну інформацією, особливо важлива для «традиційних» засобів масової інформації ознака достовірності інформації і готовність нести відповідальність і спростувати недостовірну.

---

69. Рішення у справі 200/20351/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80790235>.

70. Стаття 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

Розділ 4.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

Авторка – Олена Чуранова

Перевірка текстових джерел

<https://www.google.com/>

<https://translate.google.com>

<https://who.is/>

<https://archive.org/>

<http://archive.is/>

<http://cachedview.com/>

<https://www.statista.com/>

<http://www.zanran.com/>

<https://www.wolframalpha.com/>

Перевірка зображень

<https://www.google.com/searchbyimage>

<https://www.tineye.com/>

<https://www.baidu.com/>

<http://fotoforensics.com/>

<http://www.findexif.com/>

<http://exif.regex.info/>

<https://viewdns.info/>

Перевірка відео

<http://www.watchframebyframe.com/>

<https://www.youtube.com/>

<https://citizenevidence.amnestyusa.org/>

<http://suncalc.net/>

<https://www.invid-project.eu/>

Перевірка соціальних мереж

<https://twitter.com/search-advanced>

<https://tweetdeck.twitter.com>

<https://botometer.iuni.iu.edu>

<https://stalkscan.com/>

<https://findclone.ru/>

<https://pipl.com>

Перевірка геолокації

<https://www.google.com.ua/maps/>

<https://www.google.com/streetview/>

<https://www.google.com/intl/ru/earth/>

<https://www.mapchecking.com/>

<https://wikimapia.org/>

<https://www.bing.com/maps/>

<https://www.openstreetmap.org/>

Інформаційне видання

ПРАВИЛА СВІТУ ІНФОРМАЦІЇ: ЯК УКРАЇНСЬКИМ МЕДІА НАБЛИЗИТИСЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Посібник для журналістів

ISBN 978-617-684-241-5

Підписано до друку 12.08.2019. Формат 60x84/16.
Умов. друк. арк. 6,28. Папір крейдований. Друк офсетний.

Видавництво «К.I.C.»
0480 Київ-80, а/с 1, тел. (044) 462 5269, 462 5270,
kis.prom.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4445 від 27.11.2012 р.

Виготівник ПП «Фірма «Гранма»
м. Київ, просп. Повітрофлотський, 94А
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4135 від 11.08.2011 р.

Олена Чуранова – фактчекерка проєкту StopFake.org, медіаекспертка, журналістка-фрілансерка. Журналістка за освітою. Працювала в «Інституті масової інформації», «Радіо Свобода», українській службі «Голосу Америки». Закінчила аспірантуру Національного університету «Києво-Могилянська академія». Авторка наукових статей, присвячених боротьбі з дезінформацією, пропагандою, а також побудуванню образу корупції в медіа. Тренерка з фактчекінгу, медіаграмотності, а також стандартів журналістської професії.

Людмила Опришко, адвокатеса, медіаюристка ГО «Платформа прав людини», експертка Ради Європи. Має понад 25-річний досвід адвокатської роботи, співпрацювала із Бюро з прав людини Спільки адвокатів України, Програмою правового захисту та освіти ЗМІ IREX ProMedia, U-Media та іншими міжнародними організаціями. Надає численні консультації журналістам, проводить допублікаційні експертизи, представляє інтереси медіа в судах України та Європейському суді з прав людини, є співавторкою низки практичних посібників для журналістів.

Алі Сафаров, юрист ГО «Інститут масової інформації», медіа-експерт, автор і тренер навчальних семінарів з різних аспектів діяльності засобів масової інформації і журналістів, учасник розробки різноманітних законопроектів з регулювання інформаційної сфери. Має великий досвід представництва в судових процесах, пов'язаних з інформаційною діяльністю і захистом прав журналістів. Закінчив Національну академію внутрішніх справ, має досвід роботи в правоохоронних органах.

UKR

www.coe.int

Рада Європи – провідна організація із захисту прав людини континенту. Вона включає 47 держав-учасниць, 28 з яких є членами Європейського Союзу. Усі держави-учасниці Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – договір, спрямований на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції в державах-учасниках.

Інститут
масової
інформації

ПЛАТФОРМА
П Р А В Л Ю Д И Н И

МІНІСТЕРСТВО
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ

1949.2019

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE